

VICE VERSA

WEET WAT ER SPEELT

#05

**Amazone-kenner
Abel Rodríguez,
winnaar Grote
Prins Claus Prijs:
'Elke boom heeft
een verhaal'**

Interviews

Daniëlle Hirsch
Both ENDS

Ayaan Abukar
Affix International

Robert Dijksterhuis
RVO.nl

Reportages

Mali na de crisis

**Lobby & advocacy
in Oeganda**

Achtergronden

World Citizens Panel

**Topwetenschappers in
ontwikkeling**

**Inclusie als nieuwe
beleidsprioriteit**

VICE VERSA

WEET WAT ER SPEELT

Colofon

Uitgever: Lokaalmondiaal

Hoofredactie: Marc Broere

Eindredactie: Sanne de Boer

Redactie en webredactie: Selma Zijlstra
en Siri Lijfering

Medewerkers aan dit nummer:

Marusja Aangeenbrug, Willem Elbers, Leonard Fäustle, Farhad Foroutanian, Paul Hoebink, Ronald de Hommel, Luuk van Kempen, Ellen Mangnus, Brigitte Mugiraneza, Jan Pronk, Merel Rumping, Lau Schulpen, Manon Stravens, Judith Westeneng

Productie: Selma Zijlstra en Nathalie Zanen

Art direction, design en opmaak:

SAZZA: Saskia Stolz en Daphne Meijer

Foto omslag: Ronald de Hommel

Druk: Veldhuis Media

Redactieadres

Joseph Haydnlaan 2-A, 3533 AE Utrecht.

Tel. 030-303550

redactie@viceversaonline.nl

Website www.viceversaonline.nl

Vice Versa verschijnt zes keer per jaar. Een particulier abonnement kost € 41,25 per jaar en een studentenabonnement € 21,95. Neem voor informatie over een organisatieabonnement contact met ons op (zie hieronder).

Informatie over abonnementen en aanvraag losse nummers

tel. 026-3703177

abonnementen@viceversaonline.nl

Vice Versa, het vakblad over ontwikkelings-samenwerking, is een uitgave van Lokaalmondiaal. Samen met OneWorld, Join en de televisieredactie van Lokaalmondiaal vormt Vice Versa het Wereldmediahuis (www.wereldmediahuis.nl). Vice Versa heeft een partnerschap met PIFF-world en ontvangt financiële steun voor tijdschrift en website van Wilde Ganzen, WOTRO, Woord en Daad, Hivos, Simavi, Cordaid en The Hunger Project

© Leonard Fäustle

De afgelopen weken zijn redacteuren en freelancers voor Vice Versa over de hele wereld uitgezwermd om mooie verhalen voor ons op te tekenen. Selma Zijlstra was in Oeganda, Eva Huson in Haïti, Joris Tielens in Kenia, Sarah Haaij in Ethiopië, Merel Rumping in Colombia, Arachne Molema in Georgië en Manon Stravens in Mali. Een aantal van hun verhalen staan in dit nummer en de special over democratie die tegelijk is meegestuurd, de overige reportages kunt u lezen in onze specials over duurzame voedselketens en religie en ontwikkelingsamenwerking die we in de week voor Kerstmis uitbrengen. Op deze plek wil ik graag twee freelancers uitlichten:

Manon Stravens keerde terug naar Mali en schreef een onthullend stuk over de politieke stand van zaken. Manon woonde en werkte vier jaar lang in Mali en schreef daarover het zeer onderhoudende boek *Bamako Bonjour!* De titel van haar stuk op pagina 10 – ‘Bamako Retour’ – slaat niet alleen op

haar eigen terugkomst maar helaas ook op de verontrustende ontwikkelingen die ze optekende. Op de foto staat ze met haar vertrouwde *grin* (een Malinese term die we in het Nederlands vertalen met ‘hanggroep’, een woord dat allermindst de intellectuele lading dekt) die haar meteen warm onthaalde en bijpraatte over wat er in Mali na de crisis al of niet is veranderd. Manons constatering dat ngo’s een behoudende rol spelen in de Malinese samenleving is verontrustend en spoort aan tot actie.

Merel Rumping zocht in Colombia Abel Rodrigues op, die binnenkort de Grote Prins Claus Prijs in ontvangst zal nemen. De kunstenaar en Amazone-kenner had een klik met Merel en zette zoals u ziet vrolijk een Indianentooi op haar hoofd. Rodrigues en zijn vrouw zongen traditionele liederen

voor Merel, die op haar beurt fadoliedereren voor het echtpaar zong. Naast haar werk op het gebied van sociaal ondernemerschap en haar blogs hierover op ViceVersaOnline.nl maakt Merel immers ook nog fadomuziek met haar ensemble Palpita. Cultuur weet barrières te slechten. Ook daarom is het Prins Claus Fonds zo belangrijk in de context van ontwikkelingsamenwerking en hebben we Abel Rodrigues op de cover gezet. Hij zou het waarschijnlijk roerend eens zijn met een motto dat Prins Claus graag aanhaalde: mensen worden niet ontwikkeld, maar ontwikkelen zichzelf.

Marc Broere

marc@lokaalmondiaal.net

Inhoud#05

'De civil society in Mali verkeert onder narcose'

Badié Hima,
National Democratic Institute

04

Hoe Hippocrates-proof is Daniëlle Hirsch?

Een interview met de directeur van Both ENDS

31

Politicoog Ayaan Abukar

'Je hoeft geen stichting op te richten om iets te betekenen'

38

RVO's Robert Dijksterhuis

'Maestro' van het bedrijfsleven-instrumentarium

10

Reportage Mali

Manon Stravens keert terug naar Bamako

16

Interview Abel Rodríguez

Kunstenaar, Amazone-kenner en winnaar van de Grote Prins Claus Prijs

20

World Citizens Panel

Impact evalueren met een app

24

Topwetenschappers in ontwikkeling

'Samenwerking is belangrijker dan competitie'

35

Strategische partnerschappen

Lobby & advocacy in Oeganda

42

Inclusie in de post-2015-agenda

Nieuwe prioriteit of blinde vlek?

Vaste rubrieken

09 Column Jan Pronk

15 Column Brigitte Mugiraneza

19 Column Paul Hoebink

28 Wat is wijsheid?

46 Filosoferen met Ellen

Hoe Hippocrates-proof is

Daniëlle Hirsch?

In deze interviewserie onderwerpen Marc Broere en Ellen Mangnus prominenten uit de ontwikkelingssector aan de dokterseed van Hippocrates. In deze aflevering Daniëlle Hirsch, directeur van Both ENDS. 'Bij mijn eerste evaluatie kreeg ik een tekening van een Ferrari die een enorme stofwolk achter zich liet. Zo zagen de mensen mij. Ik heb de afgelopen jaren geleerd om ook op de rem te trappen.'

tekst **Marc Broere en Ellen Mangnus**

We ontmoeten Daniëlle Hirsch op een zonnige herfstdag in de Hoftuin van de Hermitage in Amsterdam, een plek die ze zelf heeft uitgekozen voor het interview. De locatie is onbedoeld ook wel symbolisch omdat je de directeur van Both ENDS met recht de 'tsarina' van de lobby en beleidsbeïnvloeding in Nederland kunt noemen. Als op één organisatie het nieuwe subsidiekader van minister Ploumen van toepassing lijkt, dan is dat wel voor de organisatie van Hirsch. Both ENDS heeft twee voorstellen voor strategische partnerschappen ingediend, vertelt Hirsch: eentje met een ngo uit Nicaragua als penvoerder en een alliantie waarbij Both ENDS zelf penvoerder is. Dit eerste is niet verrassend en geeft het belang weer dat Hirsch hecht aan gelijkwaardigheid met zuidelijke partners.

Door haar collega's uit de sector krijgt Hirsch veel lof toegezwaid, en dan vooral over haar talent om inhoud en gedrevenheid te combineren. 'Daniëlle is een zeer integere vrouw. Ze is gepassioneerd en zeer inhoudelijk', tekenen we bij een van hen op. Een ander zegt: 'Daniëlle is vernieuwend maar met het goede behoudend. Ze is krachtig, maar soms ook kwetsbaar en onzeker.'

Tijd om de Eed van Hippocrates door te nemen. En daarmee begint Hirsch meteen al zeer typerend.

Ik sta ten dienste van mijn medemens

'De Eed van Hippocrates zou ik denk ik niet kunnen doorstaan. Ik vind namelijk niet dat ik ten

'Al die mensen
die bedreigd
worden vanwege
de groene en
sociale idealen
die zij nastreven,
zijn leermeesters
voor mij'

dienste sta van al mijn medemensen. Dat geldt bijvoorbeeld voor mensen die het prima voor elkaar hebben en die ervoor zorgen dat anderen in hun samenleving geen kansen krijgen. Ik sta tegen dienste van iedereen die begaan is met zijn omgeving en met zijn medemens. Dat ontstaat niet alleen vanuit mijn eigen dienstbaarheid, maar ook vanuit herkenning van een wederzijdse inspiratie om de wereld te verbeteren.

Ik heb altijd al de plicht gevoeld om iets aan onrechtvaardigheid te doen. Ook doe ik dat bewust via een ngo die veel aan beleidsbeïnvloeding doet en grote systemen tot de orde wil roepen. Toen ik een jaar economie had gestudeerd, dacht ik: waar gaat dit over? Er klopt iets niet. Als student krijg je mooie verhalen over de economie te horen, maar als je om je heen kijkt begint het te schuren. Ik ben toen een jaar naar Mexico gegaan en heb samengeleefd met iemand die in een bijna-sloppenwijk woonde. Dan zie je dat alles anders is dan wat je leert in de collegebanken. Toen ik mijn studie weer oppakte, vond ik economie interessant geworden omdat ik het gesprek kon aangaan met mensen die me een verhaal vertelden dat in de werkelijkheid niet klopte.

In de collegebanken kwam ik ook in aanraking met Both ENDS via hun campagnes over geldstromen en de Wereldbank. Daar wil ik later werken, dacht ik meteen. Ik ben eerst tien jaar lang consultant geweest bij een klein ingenieursbureau op het gebied van water in Delft. Daarnaast werkte ik een dag in de week als vrijwilliger bij Both ENDS. Tijdens mijn dienstreizen naar Afrika, Latijns-Amerika en Azië zag ik altijd weer werk van ngo's, waarvan ik dacht: dit is verrassend. Ngo's bestaan om te zoeken naar wat anders kan, of aan te geven wat er mis is. Ik vind dat heel inspirerend, het past bij me.

We kijken met Both ENDS naar wat er in het Zuiden en in de voormalige Sovjet-republieken speelt en investeren enorm in onze contacten daar. We luisteren naar de mensen en zijn ervan doordrongen dat het samen opzetten van projecten daar weliswaar goed is, maar onvoldoende als je niet tegelijkertijd hier ook op de knoppen gaat drukken. Wij veroorzaken namelijk ook een heleboel ellende met ons beleid.

Mijn partner is milieujurist voor een Argentijnse ngo. Ook aan tafel thuis gaat het vaak over werk. Ik verbaas me vaak over dingen. Dan blaas ik stoom af: wie verzint er nu zoiets? Kennen de mensen die de beslissingen nemen de feiten wel? De aanleg van grote dammen, ik noem maar iets. Het is al zo vaak aangetoond dat de aanleg van grootschalige dammen niet werkt en tot een heleboel ellende leidt. Toch gaan we ermee door. Altijd maar die houding van "grote stappen snel thuis". Of met die *carbon credits*, de handel in emissierechten in de klimaatdiscussie. Die werkt

niet! Ik vind dat zo zonde van tijd en energie. Daar kun je ook andere dingen mee doen, investeren in dingen wie wel werken.

Maar het is niet alleen een kwestie van frustratie hoor. We hebben ook regelmatig een triomfantelijk gevoel, bijvoorbeeld omdat mijn partner met juridische stappen successen boekt. Ook Both ENDS boekt successen. Zo was er een mijnbouwbedrijf in Korea dat in India wilde investeren met grootschalige mijnbouw en private havens. Zo'n 65.000 dorpingen verzetten zich daar al zes jaar tegen. Een van onze collega's kreeg contact met hen en we kwamen erachter dat het Nederlandse pensioenfonds APG ook in dat mijnbouwbedrijf investeerde. We hebben contact gezocht met het pensioenfonds. Zij wilden zich niet terugtrekken omdat ze stelden een minderheidsinvesteerder te zijn en dus geen verantwoordelijkheid droegen. Both ENDS is toen naar het klachtenmechanisme van de OESO [Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling, red.] geweest en zij oordeelden dat ook minderheidsinvesteerders verantwoordelijkheid droegen. Deze uitspraak heeft gevolgen voor de hele financiële sector: ze kunnen nu nooit meer weglomen met dat argument. Dat zijn dingen waar ik heel veel energie van krijg.'

Ik toon respect voor mijn leermeester

'Daarbij denk ik aan al die mensen die op allerlei manieren de hele dag hun nek uitsteken en kans lopen om door de overheid opgepakt te worden. Je moet jezelf eens de vraag stellen tot hoever je bereid bent risico's te nemen om dingen te zeggen, terwijl je weet dat er represailles volgen. Al die mensen die bedreigd en vervolgd worden door de groene en sociale idealen die zij nastreven zijn ook leermeesters die mij inspireren.

Een leermeester die ik zelf nooit ontmoet heb is ook Donella Meadows. Zij was een van de drie hoofdauteurs van het rapport van de Club van Rome uit 1972. In dat rapport werd voor het eerst gewaarschuwd voor een milieucatastrofe. Het rapport bestond uit zeven technische hoofdstukken. Donella had een achtste hoofdstuk voorgesteld dat juist niet technisch was, een hoofdstuk waarin centraal zou staan hoe we die transitie konden gaan maken. Ze pleitte bijvoorbeeld voor netwerken, voor het altijd vertellen van de waarheid, en voor het tonen van liefde naar je omgeving. Dat hoofdstuk is er toen niet ingekomen. In 1999 is ze overleden en toen in 2002 de balans werd opgemaakt van dertig jaar Club van Rome bleken alle voorspellingen te zijn

uitgekomen. De twee andere, mannelijke hoofdauteurs moesten toen erkennen dat ze hoofdstuk acht wel hadden moeten plaatsen. In de nieuwe versie is dat ook gebeurd. Donella wilde duidelijk maken dat je er met feiten alleen niet komt, dat het ook gaat om emotie en betrokkenheid.

Jullie vragen wat ik zelf wil overdragen als leermeester aan een jonge generatie. Ik heb een zoon van acht. Ik wil beginnen met hem bewust te maken van de wereld. Kijk om je heen. Wat zie je en wat vind je mooi? En hoe zit die wereld in elkaar? Ik geef wel eens college aan studenten van 18 tot 25 jaar. Dan vertel ik dingen die ze meestal voor het eerst horen, over perverse financiële mechanismen bijvoorbeeld. Dat geloven ze dan meestal eerst niet en dan komen er vragen als: "Dat kan toch niet waar zijn?" Aan het einde van het college is het vaak: "Wat kan ik doen?" Ik vind het heel belangrijk dat de mensen die nu studeren altijd kritische vragen blijven stellen. Je moet anderen bij de les houden en dat doe je door vragen te stellen.'

Ik voer geen handelingen uit die niet tot mijn competentie behoren.

'Ik denk dat ik goed ben in verbinden. Mensen met mensen, maar ook verbanden leggen tussen mensen en onderwerpen. Als je het over klimaatverandering hebt, ontcom je er niet aan om ook te praten over het beheer van bossen, over hoe wij investeren en hoe we landbouw bedrijven. Ik kan een verhaal vanuit heel veel perspectieven vertellen en dat betekent dat je met veel mensen aan tafel kunt zitten om hetzelfde verhaal te vertellen. Het is een soort van creativiteit in de puzzel leggen. Ik denk dat ik ook niet bang ben om mijn nek uit te steken. Wel krijg ik regelmatig te horen dat ik te snel ga. Mensen om me heen zeggen soms: "Daniëlle, nu moet je even gaan uitleggen, want de helft begrijpt niet waar je naartoe wilt. Even een paar stappen terug." Toen ik net een periode directeur was, heb ik een evaluatie van mezelf laten doen door het personeel. Ik kreeg toen een tekening van een Ferrari die een enorme stofwolk achter zich liet. Zo zagen de mensen mij. Ik heb de afgelopen jaren geleerd om ook op de rem te trappen. Interne procedures, kwaliteitssystemen: ik vind het niet makkelijk en voel het al snel als remming, maar toch moet het als je met dertig mensen afspraken wilt maken.

Als je het over de kerncompetentie van Both ENDS hebt, dan is dat denk ik de verbindende deskundigheid. Het verbinden van zowel mensen als inhoud, hier en daar. Ook wij hebben te ma-

ken met het feit dat het steeds moeilijker wordt om geld te vinden voor onze activiteiten. Het voordeel van Both ENDS is dat we langdurige kennis en netwerken in het Zuiden in huis hebben. We hebben veel lijntjes uitstaan. Both ENDS kan doen wat het doet omdat elk van die lijntjes op een gegeven moment een politieke relevantie kan krijgen binnen het ontwikkelingsbeleid. Of het nu op het gebied van palmolie of duurzame ketens is: wij hebben daarover deskundigheid in huis die nog stamt uit het tijdperk van onze campagnes voor het behoud van bossen. Er zijn altijd activiteiten die je doet en waarvoor je niet wordt betaald, maar ook altijd activiteiten en kennis die aansluiten op een nieuwe politieke realiteit die zich soms vertaalt in een ware hype. Je hebt zo een kapitaal als organisatie die je op bepaalde momenten kunt verzilveren. Soms zijn we trouwens zelf ook de veroorzaker van een hype, zoals nu met klimaatadaptatie gebeurt.

We zijn altijd relatief afhankelijk geweest van subsidie door de Nederlandse overheid. Iedere keer als er weer een aanvraag voor een nieuwe subsidieronde plaatsvindt, zoals nu met de strategische partnerschappen, dan krijgen wij het heel warm. Er is wereldwijd nog steeds veel geld beschikbaar voor armoedebestrijding en duurzame ontwikkeling, maar niet voor het soort lastige vraagstukken waar wij ons mee bezighouden. Dat zijn vraagstukken die niet knuffelig zijn, maar die stekelige en pijnlijke zaken adresseren. Bill Gates gaat die niet financieren. Wij zouden trouwens ook grote vraagtekens hebben bij het aannemen van geld van Bill Gates omdat hij bijvoorbeeld klakkeloos grote programma's in Afrika ondersteunt waar genetische manipulatie wordt gebruikt. Bij private donoren merken we dat er weinig kennis is over onderwerpen als handel of exportkredieten, of hoe hun handel nu kan bijdragen aan het publiek belang. Wij proberen deze donoren uit te leggen dat als ze programma's op het gebied van biodiversiteit steunen het ook belangrijk is dat ze kijken naar investeringspatronen. Langzaam hopen we dat hier meer financiering uit zal komen, maar dat blijft een gok.

Als ik de ontwikkelingssector in Nederland overzie, dan valt het me op dat we ons te veel beperken tot DGIS [het Directoraat-generaal Internationale Samenwerking, red.] en het beleid van de minister voor Ontwikkelingssamenwerking. We zouden ons veel meer moeten richten op andere ministeries, zoals Financiën, Landbouw en Economische Zaken. Daar is echt nog een wereld te winnen voor de sector. Neem dat fonds voor klimaatbeleid: dat ligt nu helemaal bij Financiën, terwijl het ODA-geld is. We zouden gezamenlijk veel meer druk op zo'n ministerie moeten opvoeren om te zorgen dat mensen uit

ontwikkelingslanden kunnen meepraten over de besteding van die klimaatfondsen. Ik hoor ook steeds vaker dat mensen in het Zuiden zeggen: "Laat ons maar met rust en ga in je eigen land aan de slag, want jullie beslissingen raken ons hier." We zijn wel druk bezig om onze eigen postzegel op te schonen door de bio-industrie af te schaffen en het schaliegas hier niet binnen te laten, maar willen het niet hebben over wat ons beleid elders voor gevolgen heeft.'

Ik stel de patiënt centraal

'In Nederland kun je gewoon protesteren tegen alles wat je wilt. Ben je tegen schaliegas, dan kun je gewoon de straat op gaan. Hoeveel inspraakrondes waren er wel niet bij de aanleg van de Maasvlakte? Je kunt procederen tot je een ons weegt. Er zijn regels die je beschermen. Onze *beneficiaries* zijn de mensen die voor hun rechten opkomen in landen waar dat veel lastiger is. Mensen die nee zeggen tegen grootschalige soja en schaliegas bijvoorbeeld. De mensen die centraal staan in ons werk zijn degenen die voor hun mening en omgeving opkomen maar dat niet in vrijheid kunnen doen. Die groep wordt helaas steeds groter.

Als mensen aankloppen en hulp nodig hebben, dan kijken we wat we kunnen doen. Soms helpen we ze om geld te vinden. We hebben als Both ENDS een aantal *grassroots funds* opgericht om snel fondsen ter beschikking te kunnen stellen. Soms helpen we met kennis. Mensen zijn te druk met het organiseren van verzet en hebben

vaak niet de technische kennis om analyses te maken en berekeningen voor te leggen. Of in dat geval van die mensen uit India uit dat eerdere voorbeeld: ze weten niet dat er een klachtenmechanisme van de OESO bestaat. Vanuit je eigen plek en positie zie je vaak maar één of twee mogelijkheden om te protesteren tegen grootschalige en niet duurzame ontwikkelingen. Als er letterlijk een bulldozer van het mijnbouwbedrijf voor je deur staat – en vaak nog vergezeld door de lokale politie ook – denk je daar ook niet aan. En je weet ook niet waar die bulldozer vandaan komt en van welk bedrijf deze bulldozer de opdracht heeft gekregen om aan het werk te gaan. Dat kunnen wij helpen uitzoeken. Soms koppelen we ze aan andere ngo's die met hetzelfde bezig zijn, zodat we gezamenlijk kunnen optrekken.

Onze andere doelgroep zijn de mensen die weten hoe het wél moet en daarmee aan de slag gaan. Mensen die bijvoorbeeld duurzame en kleinschalige landbouw bedrijven. Dat is minstens zo belangrijk. Het is leuk om nee te zeggen, maar het is fantastisch om te laten zien hoe het anders kan, dankzij deze succesvolle alternatieven.

Voor mensen in ontwikkelingslanden is opkomen voor milieu en biodiversiteit iets totaal anders dan strijden voor een zeldzame vlindersoort. Mensen willen overleven en ze zien dat het water in hun omgeving wordt vervuild door de komst van mijnbouw, ze zien dat er pesticiden vrijkomen door de introductie van grootschalige soja. Dat bos is echt van levensbelang. Zonder dat milieu gaan ze niet overleven en is er ook geen economische ontwikkeling waar ze zelf wat aan hebben. De reden dat ze voor het milieu opkomen is dat het hun enige overlevingsboei is.' ■

Geboortedatum: 5 april 1968

Geboorteland: Nederland

Huidige woonplaats: Amsterdam

Opleiding: Economie

Werkervaring: 2 jaar als Junior Economist bij het CEPPRO, ngo in Paraguay; 5 jaar als internationaal consultant water- en kustbeleid bij Resource Analysis, Delft; 5 jaar als onafhankelijk consultant met opdrachtgevers over de hele wereld; 5 jaar Senior Water Expert bij Both ENDS en sinds 2008 Directeur van Both ENDS. Daarnaast verschillende bestuursfuncties, o.a. bij Partos, het Prins Bernhard Natuurfonds en stuurgroep CoCooN van de NWO/WOTRO.

PASPOORT

ART IS THE LIE
THAT ENABLES US
TO REALIZE
THE TRUTH

POWEROFARTHOUSE.NL

Column
Jan Pronk

Drogreden # 9: Koopman of Dominee?

Waarom laten we ons telkens weer verleiden tot een discussie over de vraag: koopman of dominee? Waarom die steeds herhaalde claim, dat er gekozen moet worden tussen twee sjablonen, waar ieder het zijne bij kan denken? Men kan proberen te kiezen voor en/en: Nederland dient in de relatie tot het buitenland zowel koopman als dominee te zijn. Maar wat houdt dat in? Wie zijn die koopman en die dominee? Hoe ben je dat of word je dat?

Misschien kan de geschiedenis helpen de begrippen te ontleden. Heeft Nederland zich met betrekking tot andere landen in Europa en overzee koopman getoond of dominee? Koopman waren we: we kochten en verkochten en maakten winst. Maar we waren geen gewone kooplieden op een bestaande markt. We zetten die markt naar onze hand door andere landen te bezetten met behulp van monopolistische ondernemingen, zoals de VOC, opgericht vanuit de overheid, politiek gesteund en beschermd door militairen. We waren koopman-roofridder. Dat was officieel gesanctioneerd beleid tot het midden van de vorige eeuw.

Dat alleen al betekende dat de rol van dominee de overheid niet paste. Voor zover er door de overheid werd gepreekt, was de preek vals. Gepreekt werd vooral door missionarissen en zendelingen, maar die waren uitgezonden door de kerk, los van de overheid. Zo hoort het in een democratische en seculiere rechtsstaat. Overigens was de overheid was ook niet geneigd zich te scharen onder het gehoor van de predikers, voor zover dezen zich uitspraken over rechten en vrijheden van mensen in de wingebieden. Zendelingen werden gedoogd. Soms werden zij door overheden gebruikt als afleidingsmanoeuvre, dekmantel of voorhoede, ter verkondiging van westers-christelijke waarden onder bescherming door soldaten, die in een moeite door ook commerciële belangen konden veilig stellen. Aan dat laatste heeft Nederland zich minder schuldig gemaakt dan sommige andere landen, maar de wereldkerk heeft zich er niet van gedistantieerd. Individuele predikers deden dat wel, bijvoorbeeld degenen die zich openlijk uitspraken tegen slavernij, maar dat zij dat vrijelijk konden doen, werd juist gezien als een bewijs van westerse superioriteit.

Zouden we tegenwoordig een van beide rollen, of beide, beter kunnen vervullen? Koopman overeenkomstig richtlijnen ontleend aan 'goed koopmanschap', of, in een modern jasje, als een 'maatschappelijk verantwoord ondernemer'? Dominee als voorspraak?

Koopman-roofridder waren we: dat was officieel gesanctioneerd beleid tot het midden van de vorige eeuw

De overheid is wetgever, handhaver van regels, arbiter tussen verschillende belangen in eigen land, verdediger van onderling afgewogen Nederlandse belangen in het buitenland. De overheid is geen koopman. Die functie is weggelegd voor bedrijven. 'Goed koopmanschap' betreft niet het functioneren van de overheid, maar bedrijfsleven, op een markt waar andere marktpartijen eerlijke handel wordt gegund: geen uitbuiting van arbeiders, kinderarbeid en mensenwaardige arbeidsomstandigheden; geen broodroof, landroof of plundering van grondstoffen, mineralen en energie; geen boskap, overmatig watergebruik, vervuiling van grond, grondwater en waterlopen; geen monopolievorming, verdringing van lokale ambachten en bedrijven, verarming van kleine boeren, mensen in sloppenwijken en inheemse volken; geen eenzijdige oriëntatie op een al welvarende middenklasse, geen aanprijzing van luxe goederen (alcohol!) die concurreren met het basispakket van de onderklasse, geen hoge prijzen voor basisvoorzieningen (water, medicijnen) die arme mensen niet kunnen betalen; geen wapenhandel, corruptie, of afspraken met regimes die het belang van de bevolking schaden; geen beroep op militaire bescherming wanneer de bevolking tegen dit alles in verzet komt; geen marktverstoring en dus geen overheidssubsidies.

Koopman versus dominee is een bedrieglijke voorstelling van zaken, een drogreden. De taak van een overheid is het bevorderen van goed koopmanschap van exporteurs, importeurs, investeerders, banken en accountants. Een overheid die het profijt van 'eigen' marktpartijen eenzijdig bevordert, boet in aan capaciteit om waarden uit te dragen in het belang van zwakkere partijen. Dat de overheid daarvoor geen rol kan vervullen als dominee is niet erg. Aan het verkondigen van een eigen geloof en een eigen waarheid is geen behoefte, wel aan het verdedigen van universele waarden. De overheid past een andere rol: koopman noch dominee, maar advocaat. De overheid heeft in de buitenlandse politiek en de ontwikkelingssamenwerking de taak op te treden als handhaver van internationaal overeengekomen rechtsregels, verdediger van de internationale rechtsorde, pleitbezorger van nieuw recht, bestrijder van schending van mensenrechten en advocaat van slachtoffers. Pleitbezorger in woord en daad. Dat is internationaal ontwikkelingsbeleid, samen met anderen: ontwikkelingsamenwerking.

Bamako retour

Manon Stravens woonde en werkte jarenlang in Mali en schreef daarover het boek *Bamako Bonjour!* Na anderhalf jaar in Nederland is ze teruggekeerd. Het dagelijks leven lijkt zich na de crisis weer te normaliseren. Of valt men juist terug op het oude systeem? 'Als er geen vernieuwing in onze leiders komt, blijven we doormodderen in deze *merde*.'

tekst en beeld **Manon Stravens**

'**M**ali is als een vliegtuig dat nog niet opgestegen is', zegt Sidy, terwijl hij me thee aanbiedt. Ik zit nog geen uur in mijn vertrouwde *grin* ofwel hanggroep in Bamako en ben alweer verwickeld in een pittige politieke discussie. Mali krabbelt op uit een zware crisis, maar het gaat Sidy niet snel genoeg. 'Er zit te weinig beweging in', bromt hij onderuitgezakt. 'En ik snap niks van onze nieuwe president.'

De ochtend na mijn nachtelijke aankomst op het vliegveld van Bamako was zoals die anderhalf jaar geleden ook had kunnen zijn. Bijna iedereen zit nog op zijn plaats in de wijk Lafiabougou waar ik ruim drie jaar woonde. Er wordt gevoetbald, geflirt, thee geschonken en gebedeld. De jongens van de *grin* ontvangen me met een brede grijns en de typische Malinese verbazingskreet. Gevolgd door een reeks enthousiaste begroetingen die elk minstens drie keer worden herhaald. 'Dat is Manone! Vriendin, kleine zus, zo lang geleden! Hoe is het daar! Eeeeh!' Er zijn hoogstens wat buikjes en baby's bij gekomen. De kaarten hebben plaatsgemaakt voor een scrabblespel. Het voelt alsof ik nooit ben weggeweest.

Bamako is nog steeds één grote bruisende markt waar mensen tussen het stof en de chaos handel drijven. Brommers, aftandse taxi's en groene busjes, de *sotramans*, brengen *les Bamakois* en *les Bamakoises* naar hun werk, familie of de markt. Chauffeurs discussiëren druk met in het blauw geklede politieagenten die op een kluitje staan. Kleermakers draaien overuren voor

het grote islamitische offerfeest Tabaski. Promotiewagens van Telecom Orange adverteren nieuwe producten. Restaurants zitten vol met goed geklede mannen die de krant lezen, hun vriendinnetje het hof maken of een deal bespreken. Een enkel billboard roept op tot een gezamenlijke inzet voor een sterk Mali. De verkleurde standbeelden die de revolutie uit 1991 memoreren, zijn beplakt met 'Kom niet aan mijn Mali' of 'Nee tegen een verdeeld Mali!' op witte A4'tjes. Het voortrazende alledaagse leven in Bamako lijkt genormaliseerd tot het leven van voor de crisis.

Worsteling

'Ja, in het noorden mogen de jongeren weer voetballen en luisteren naar Bob Marley', zegt journalist Adam Thiam in het populaire door Libanezen gerunde restaurant Amandine. De herrie van het uitgaande jonge publiek, prachtig gekapt en gekleed voor het offerfeest, maakt de bescheiden journalist bijna onverstaaanbaar. 'De scholen en gezondheidscentra zijn weer open en de Malinese autoriteiten zijn zo goed als teruggekeerd, dat wel. Maar het alledaagse leven, het onderwijs, de gezondheidszorg, arbeidsmarkt, de hele maatschappij verkeert nog altijd in staat

van crisis. En het probleem van slecht bestuur blijft bestaan. We hebben echt nog bergen te verzetten in dit land.'

Het lijdt geen twijfel dat de gemiddelde Malinees nog altijd worstelt voor zijn dagelijks brood. 'Er is geen geld en weinig werk. De prijzen van elektriciteit, vlees en benzine zijn gestegen. Het leven is zwaar', is de algemene reactie op de vraag hoe het gaat. De economie trekt weer aan, maar op de Human Development Index bungelt het land nog altijd onderaan (plaats 176 van 187 landen). In het noorden blijft het uiterst onrustig. De dood van negen Nigerese blauwhelmen, de aanvallen op een MINUSMA-kamp en berichten over gewapende overvallen wijzen erop dat extremistische groepen weer actiever worden. En volgens experts zijn de inter-Malinese vredesonderhandelingen in Algiers gedoemd te mislukken.

De actuele situatie biedt genoeg reden tot pessimisme. Malinezen en de internationale gemeenschap hadden hun hoop gevestigd op de vorig jaar gekozen president Ibrahim Boubacar Keita. IBK, zoals hij in de volksmond wordt genoemd, beloofde een einde te maken aan 'het probleem van het noorden' en riep 2014 uit tot het jaar van de strijd tegen corruptie en illegale zelf-

Chronologie van de crisis

Hoewel Mali na de val van dictator Moussa Traoré in 1991 gedurende twee decennia relatieve vrede en democratie kende, kampt het land al sinds de onafhankelijkheid in 1960 met regelmatige opstanden van Toearegs. Uit onvrede met het bestuur in Bamako streeft dit 'woestijnvolk' (deels vertegenwoordigd door de MNLA ofwel de Nationale bevrijdingsbeweging voor Azawad) naar onafhankelijkheid van een gebied dat grote delen van Mali, Niger en Mauritanië bestrijkt.

Als zwaar bewapende Toeareg-rebellen begin 2012 opnieuw verschillende aanvallen in het noorden uitvoeren en tientallen Malinese soldaten executeren, ontstaat er grootschalig protest in de hoofdstad Bamako. Een muiterij van ontevreden soldaten loopt op 22 maart 2012 uit op een staatsgreep onder leiding van Kapitein Sanogo. Hun nederlaag tegen de Toearegs is te wijten aan de corruptie en deplorabele staat van het Malinese leger, vinden ze.

President Amadou Toumani Touré vlucht. Ondertussen maken aan AL Qaeda gelieerde terreurgroepen gebruik van de chaos. Zij hebben zich de afgelopen jaren zonder veel weerstand kunnen vestigen in de Sahara, en profiteren van de drugshandel en ontvoeringen. In rap tempo veroveren ze het noorden, inclusief de steden Gao en Timboektoe, in eerste instantie samen met de MNLA. Later verjagen zij de MNLA en onderwerpen de bevolking met geweld aan een extreme vorm van sharia. Een half miljoen mensen slaat op de vlucht.

Begin 2013 grijpen de Fransen in als de islamisten door willen stoten naar het zuiden. Het noorden wordt langzaam heroverd en sinds juli 2013 moet de VN-vredesmacht MINUSMA de vrede bewaren, ook met steun van Nederland. Na een transitieperiode wordt Ibrahim Boubacar Keita in september 2013 tot president gekozen. Sinds juli 2014 vinden er in Algiers vredesonderhandelingen plaats tussen verschillende Toeareggroepen en de Malinese regering.

Een muurschildering in Bamako van hardwerkende mannen en vrouwen als Mali's nationale trots, uit eind jaren negentig, toen de eerste democratisch gekozen president (Konare) regeerde

verrijking. Maar 'de mensen zijn teleurgesteld', klinkt het op straat. De plaatsing van familieleden op hoge posten, de leugens rondom de kosten van een nieuw presidentieel vliegtuig (41,2 miljoen dollar), en de fraude bij de aanschaf van militair materieel hebben veel kwaad bloed gezet. 'Een nationale blamage', kopten de kranten.

Volgens een voorlopig rapport van de Algemene Auditeur, een onafhankelijk bureau dat de publieke uitgaven en overheidsinstanties controleert, is bij deze zaken voor ruim 38 miljard CFA – circa 59 miljoen euro – gefraudeerd. Het jaar

ken alle aandacht naar zich toe, wil hij zeggen. En dat leidt af van de werkelijke oorzaken van Mali's val: de instorting van een politiek systeem.

Daar is Badié Hima, de Nigerese directeur van het National Democratic Institute in Mali, het volledig mee eens. Het instituut wil burger-schap en accountability wereldwijd vergroten door democratische instituties te versterken. 'Achter de crisis zaten veel gebroken kettingen', zegt hij metaforisch. We hebben afgesproken op de dag van het offerfeest. Hima's huis ligt vol met gedroogd schaaap. Buiten zwellen de straten

ken zien hoe Malinese parlementariërs onder druk van hun president en kiezers meer tijd besteden aan het tevreden stellen van hun achterban, dan aan het controleren en ter verantwoording roepen van de uitvoerende macht. 'Ik ben vooral bezig met het regelen van baantjes op het ministerie', tekende Van Vliet letterlijk op. Persoonlijke financiële capaciteit, netwerken en familiestatus blijken minstens zo belangrijk als een politiek track record. Eenmaal verkozen, verklaarden politici, 'zonder uitzondering en met de grootste trots', vooral te lobbyen voor baantjes en kleinschalige ontwikkelingsprojecten voor hun kiezers, sponsors en familieleden. Het onderhoud van dat persoonlijke netwerk met cadeaus, geld en diensten, prevaleert boven het nationaal belang, schrijft Van Viet.

Om die beloften te realiseren, onderhouden parlementariërs goede relaties met de regerende partijen en de ministeries. 'In het openbaar stel ik de minister geen kritische vragen. Want als je hem frustreert, zal hij je niet helpen', is nog een citaat uit het proefschrift. Het platform voor nationale eenheid verenigde politieke partijen en civil society en was volgens ex-president ATT goed voor vrede en stabiliteit. Maar daardoor ontstond een grote politieke druk om loyaal aan het bewind te blijven. 'Van parlementariërs wordt verwacht dat we de minister verdedigen, maar de gevraagde politieke discipline beperkt onze bewegingsruimte. We hebben onze mond te houden', citeert Van Vliet.

Maffioos systeem

Doordat slechts een klein deel van het electoraat profiteert van dit systeem, bestaat er een grote kloof tussen politiek en burgers, overbrugd door veelal informele en persoonlijke banden. Dat verklaart de steevast lage verkiezingsopkomst van minder dan 20%. Behalve cliëntelistisch gedrag hebben ook institutionele factoren nadelige effecten, schrijft Van Vliet. Zoals in veel Afrikaanse democratieën, centraliseert de macht zich bij de president. Zo heeft het parlement nauwelijks beschikking over sanctie-instrumenten en heeft de minister van Financiën veel invloed als gevolg van het systeem van internationale budgetsupport (circa 25% van het nationale budget).

De crisis was grotendeels het gevolg van een falende democratie en slecht bestuur, zeggen Hima en Van Vliet. De in 2012 afgezette president ATT faalde niet alleen in het garanderen van veiligheid en stabiliteit. Malinezen hadden ook genoeg van de corruptie, vriendjespolitiek en straffeloosheid die schuil gingen achter de consensuspolitiek. Dat verklaart de aanvankelijk brede maatschappelijke steun voor de militaire staatsgreep in 2012. 'Laten we de pagina van 20 jaar corruptie omslaan', kopt een billboard in de stad. Maar gezien de recente 'schandalen' is het de vraag of de huidige president Keita, die in vorige regeringen onder meer premier en minister was, daarmee werkelijk gaat breken.

Drukte rondom de grote markt en de moskee in het hart van Bamako

daarvoor calculeerde de instantie onregelmatigheden ter waarde van 75 miljoen euro. 'We hebben een heel dure president', schampert Sidy. 'Voor hem staat niet Mali, maar zijn familie op de eerste plaats', zegt hij met een sneer naar IBK's nationale actieplan, getiteld 'Mali eerst.' Inmiddels hebben het IMF, de Wereldbank en de EU hun financiële steun aan het regime *on hold* gezet. Op de Corruption Perceptions Index van Transparency International blijkt Mali tussen 2012 en 2013 te zijn gekelderd van de 105e naar de 127e plaats.

Consensuspolitiek

'Behalve verzoening, veiligheid, vrede, rechtvaardigheid, zorg voor teruggekeerde vluchtelingen en re-integratie van rebellen, is de hervorming van publieke instituten en het aanpakken van slecht bestuur minstens zo belangrijk', zegt journalist Thiam. De rebellie in het noorden en de gevolgen voor de bevolking trek-

van de feestende jongeren. Groetend bezoek loopt in en uit. 'De internationale gemeenschap heeft Mali decennialang zo mooi voorgeschoteld, maar regering, parlement en het maatschappelijk middenveld hebben in de aanloop naar de crisis hun rol gewoon niet gespeeld', zegt Hima ferm. 'Met zijn consensuspolitiek maakte ex-president Amadou Toumani Touré iedereen het hof. Dat heeft elk kritisch geluid vanuit de oppositie en het maatschappelijk middenveld gedoofd.'

Hima raakt de kern van een vredelievend, maar verlamdend politiek systeem dat de toenmalige president presenteerde als een alternatief voor de westerse democratie. Martin van Vliet, verbonden aan het Afrika Studie Centrum in Leiden en momenteel werkzaam als politiek adviseur voor de VN-missie MINUSMA in Mali, deed onderzoek naar het functioneren van Mali's democratie. In zijn proefschrift, waarop hij vorig jaar promoveerde, laat hij met treffende uitspra-

Bathily raakte geïnspireerd door de Senegalese jongerenbeweging 'Y en a marre', vertelde hij twee dagen eerder onder een boom voor het jongeren centrum. Deze nationale beweging mobiliseerde een grote groep jongeren tegen de voortdurende elektriciteitsuitval, de kandidaatstelling van president Wade en de in diskrediet geraakte politiek. 'In Mali hebben we dezelfde problemen', zegt Bathily. 'En net als in Senegal zijn onze maatschappelijke organisaties te technocratisch en verward om onze leiders van republiek te dienen. Ze staan te ver van het volk.'

traditionele onderlinge solidariteit te sterk', zegt hij diplomatiek. 'Er is geen ruimte voor kritiek.'

'Als je het gedrag van sommige leiders van maatschappelijk organisaties ziet, *c'est vraiment pas la peine*. Het is echt de moeite niet waard', zegt Mamoutou Diabate, voorzitter van het Forum van Maatschappelijke Organisaties (FOSC) achter een stapel paperassen in zijn donkere kantoor in Bamako. 'Voor hen is het maatschappelijk middenveld een opstap naar de politiek. Veel van onze organisaties zijn gepolitiseerd, sommigen zijn zelfs het verlengde van een poli-

'De civil society verkeert vrijwel onder narcose'

'IBK is een president van maffiosi die daar zitten voor zichzelf, en niet voor de republiek. Mali wordt gegijzeld door zijn corrupte leiders.' Mohamed Bathily spreekt afwisselend Bambara en Frans en neemt tijdens de persconferentie geen blad voor de mond. Met felle stem ageert hij tegen de malversaties van het nieuwe regime en roept op tot aftreden van de verantwoordelijke ministers. Zijn publiek in het jongeren centrum Carrefour des Jeunes in hartje Bamako telt zo'n 150 mensen, voornamelijk mannen. Buiten raast het verkeer en worden mobiele telefoons, fruit en pelpinda's verkocht. Werkloze jongeren hangen doelloos rond.

Bathily is woordvoerder van het Collectief voor de Bescherming van de Republiek, een samenwerkingsverband dat oproept tot transparantie, goed bestuur en actief burgerschap. De jurist is geen onbekende. Hij stond aan de wieg van de Sofas de la République, een groep rappers, juristen en journalisten, die zich vlak na de staatsgreep in 2012 als 'strijders voor de republiek' verenigden. Met campagnes en een speciaal gecomponeerd rapnummer getiteld 'Het is genoeg!' trokken ze van leer tegen de 'democratie zéro', de staatsgreep, corruptie, en 'de inactieve burger.' Ze waren in één klap razend populair.

Mohamed Bathily, woordvoerder van het Collectief voor de Bescherming van de Republiek, spreekt de pers toe

'Onze boodschap is gericht aan jongeren. We willen hen laten weten dat de staat hun apparaat is. Dat ze in ruil voor belasting werk, zorg, onderwijs en bescherming mogen verwachten', legt hij uit. 'Maar wij burgers hebben ook een verantwoordelijkheid.' Van de jongens achter hem slaapt er één. Een ander luistert onderuit gezakt met één oor mee. Het illustreert Bathily's woorden. 'Het is hun onverschilligheid die slecht bestuur in de hand werkt. Burgers zijn verplicht de staat te controleren, zoals melk die op een vuurtje staat. Als we geen druk uitoefenen, doet de macht wat ze wil. En dat is wat er nu gebeurt.'

Dit soort bewegingen geven hoop, meent Adam Thiam, die door zijn 14-jarige zoon gezien werd op de kritische teksten van een rapper. 'Zij benoemen de situatie in het land en hebben daardoor veel meer invloed op de jeugd dan mijn journalistieke artikelen', aldus Thiam. Tegelijkertijd vraagt hij zich af waarom de gemiddelde Malinese niet echt in opstand komt. 'Misschien is de

partij. Daardoor kunnen ze niet onafhankelijk en kritisch zijn. En dat terwijl hun rol die van burgerlijke waakhond is.' Diabate benoemt de zwakten van het Malinese maatschappelijk middenveld. 'Ze zijn bovendien verdeeld, slecht georganiseerd en weinig pro-actief.' Het FOSC werd in 2008 met donorgeld opgericht om een gezamenlijke maatschappelijke stem te creëren en de overheid van een legitieme gesprekspartner te voorzien. Samen met het forum van internationale ngo's in Mali (FONGIM) komt het FOSC op voor de gezamenlijke belangen van de civil society, zoals hulpeffectiviteit en toegang tot basisvoorzieningen. Anne Coolen, nu twee jaar voorzitter van het FONGIM, onderschrijft Diabates punten en voegt toe: 'Overkoepelende organen als het FOSC zijn door donoren opgezet. Ook communiceren ze vaak weinig met hun leden. Dat maakt ze minder legitiem en representatief.'

Vragen naar de potentie van het Malinese maatschappelijk middenveld leveren gepeperde

opinies op. 'De civil society verkeert vrijwel onder narcose', zegt Badié Hima van het National Democratic Institute. 'Het belang van onafhankelijke organisaties is cruciaal, maar hoe kan je kritiek leveren als je voor het ministerie werkt en tegelijkertijd activist bent voor een ngo?' Volgens Hima heeft de kritiekloze cultuur van consensus en traditionele solidariteit ook het maatschappelijk middenveld besmet. 'En daarbij houdt het zich vooral bezig met het uitvoeren van ontwikkelingsprogramma's en veel minder met burgerlijke controle van de overheid', aldus Hima.

de winkel, luidt een van de conclusies.

Malinese maatschappelijke organisaties floeierden in de jaren negentig door grootschalige financiële en technische steun. Maar de geïnterviewden werpen de vraag op hoe effectief die donorsteun is geweest. Hoewel er sinds 2000 wel meer aandacht voor beleidsbeïnvloeding is, zouden donoren hun Malinese partners meer moeten versterken in de rol van waakhond gericht op democratisch bestuur en publieke controle, en minder als uitvoerders van ontwikkelingsprojecten, opteert de studie.

Alledaags straatbeeld met sotramans en jakarta-brommers in een volksbuurt van Bamako

Kritiek van de EU

Bovenstaande kritiekpunten komen ook naar voren in een kritische EU-studie van het maatschappelijk middenveld. Aanleiding was het algemene onvermogen van deze organisaties de spanningen in aanloop naar de crisis aan te voelen en te benoemen, aldus de inleiding van dit rapport van december 2013. Maar ook hun verdeelde en gepolitiseerde reacties op de staatsgreep, door zich als voor- of tegenstanders uit te spreken, riepen vraagtekens op. Behalve eerdergenoemde kritiekpunten, hekelt het rapport ook de toenemende onderlinge competitie om fondsen en persoonlijk gewin dat boven het algemeen belang prevaleert. En er is een gebrek aan vernieuwend, jong en vrouwelijk leiderschap. Na de 'gouden tijden' (1990-2000) toen er veel geld en technische steun beschikbaar was, heeft het maatschappelijk middenveld zijn 'dynamiek' verloren en is het nu vrijwel 'onzichtbaar'. Gezien de 'soms desastreuse' publieke opinie is er werk aan

'Maar wij worden ook belemmerd in het uitvoeren van onze rol als maatschappelijke waakhond', zegt FOSC-voorman Diabate. 'Er bestaat geen goed platform voor uitwisseling en communicatie met de overheid. We hebben geen toegang tot belangrijke informatie en we worden vaak ook niet uitgenodigd. Of we ontvangen de agenda en voorbereidende documenten pas op het laatste moment.' Zo was het FOSC afwezig bij het opstellen van het vredesakkoord in Ouagadougou in juni 2013, net als bij de eerste twee onderhandelingsrondes in Algiers dit jaar.

Tevens dreigde het FOSC de grote donorconferentie te missen, die na de crisis werd ingesteld. Deze conferentie, voorgezeten door de Franse ambassadeur Pierre Duquesne, bracht in mei 2013 liefst 55 donoren zover samen 3,25 miljard euro voor wederopbouw te beloven. 'We hebben echt moeten vechten voor een plaats aan de tafel', aldus Diabate. 'De regering ziet het belang van onze stem niet of ze kiezen zelf wie er deelneemt.'

Tijdens de 'toegestane vijf minuten' op de donorconferentie riepen Diabate en Coolen donoren ook op te leren van het verleden en de crisis. Ze vinden ook dat de aandacht te veel uitgaat naar de hoeveelheid geld dat is gestort, en te weinig over hoe die fondsen zijn besteed. Donoren hebben er volgens Coolen groot belang bij dat Mali spoedig op de rit komt. 'Mali moet een politiek succes worden, want het gaat om heel veel geld. Maar als de gewone Malinees ondanks al die hulp en investeringen niet profiteert van betere scholing of gezondheidszorg, gaat er zeker opnieuw conflict ontstaan.'

Er broeit wat

Terwijl een afgestudeerde taxichauffeur bidt voor een betere baan, jongeren hun tijd verdrijven met voetbal en Facebook, en boeren zich druk maken over de vertraagde regens, koppen de kranten dagelijks over het 'dossier fraude en corruptie'. Rapper Mylmo bekritiseert het gedrag van Mali's leiders. Op Malinese nieuwssites regent het kritiek op IBK's bewind. De gemiddelde Malinees heeft het vooral druk met de dagelijkse broodwinning, de oogstopbrengst, de gezondheid en het geloof. Conservatieve stromingen krijgen, naar verluidt met steun uit de golfstaten, steeds meer invloed in Mali. Journalist Adam Thiam: 'Er zijn imams die de onvrede onder jongeren gebruiken om een politieke islam te propageren. De gevolgen daarvan zijn niet te overzien.'

De Malinees staat bekend om zijn grote incasseringsvermogen, maar er broeit wat, zegt iedereen. Vriend Mohamed legt het simpel uit. 'De politiek wordt geflankeerd door het leger en de religieuzen. Als de politiek niet functioneert, wordt dat vacuüm vanzelf door één van beiden opgevuld. Een trigger kan het hier zo opnieuw doen ontvlammen.' Zo brachten muitende militairen en extremistische rebellen het land in 2012 op de knieën. Woedende jongeren sloegen transitie-president Dioncounda Traoré destijds het ziekenhuis in.

In de grin blijft de situatie aanhoudend onderwerp van fel debat. Al of niet gefundeerde argumenten duikelen over elkaar heen. Als klinkt dat de situatie in het noorden weer eens de schuld van MINUSMA en de Fransen is – een veelgehoorde aanklacht – schuift de gerespecteerde *grand frère* Amadou aan. 'Mali's primaire probleem zijn onze politieke leiders. We leven al decennia onder de regering van dezelfde politieke klasse. Elk groot land ging door een revolutie, behalve wij. Ik zeg je, zolang er geen vernieuwing in ons leiderschap komt, blijven we doormodderen in deze *merde*.' ■

Manon Stravens was ontwikkelingswerker in Mali en volgde daarna in Nederland een post-doctorale opleiding journalistiek. Haar boek 'Bamako Bonjour! Over heethoofden, hulp en humor in crisistijd' (2013) is verkrijgbaar via www.lmpublishers.nl.

Column
Brigitte Mugiraneza

Bestedingsdruk

Ontwikkelingshulp staat de laatste jaren vooraan in de maatschappelijke en politieke discussies, en het draagvlak onder de Nederlandse bevolking en vooral onder de Afrikaanse Diaspora neemt jaarlijks dramatisch af. Ik constateer dat het een onmogelijke opgave is om een verantwoorde uitspraak te doen over de bijdrage van ontwikkelingshulp aan de recent geboekte positieve resultaten van het Afrikaanse continent, zonder te vermelden dat de ontwikkelingshulp meer de Nederlandse belangen dient dan de Afrikaanse belangen. Hoe vertel je immers een Nederlander dat van elke euro die bestemd is voor armoedebestrijding, vijfenzeventig cent in ons landje blijft?

De manier waarop ontwikkelingsorganisaties Afrika beschouwen begint een groot deel van de diaspora de keel uit te hangen. Tot mijn irritatie ontving ik een maand geleden een verzoek om deel te nemen aan een bijeenkomst met als een titel: 'Diaspora, wat kunnen (we met) ze?' Als door een bliksemflits werd ik ervan doordrongen hoe koloniale neerbuigende gedachten nog steeds geen uitzondering maar regel zijn. In eerste instantie dacht ik: Riducueel zijn jullie! Help jullie zelf maar, wij hebben jullie niet nodig om erachter te komen wat we kunnen. Wij kunnen het zelf. Even later realiseerde ik me dat ik het de afzender van het bericht misschien minder kwalijk moest nemen, omdat sommige Afrikaanse diaspora's wellicht in een slachtofferrol zijn vervallen en zelf deze gedachten in stand houden. Toch ben ik echt niet de enige die vraagtekens zet bij al die goeddoeners die zich zogenaamd opeens verplicht voelen om hulp aan de Afrikaanse diaspora te bieden, terwijl het slechts een nieuw verzinsel is om aanspraak te maken op een subsidiepotje. Wat dat betreft ben ik blij dat eindelijk het kwartje begint te vallen dat ontwikkelingsorganisaties op Afrikaanse diaspora-organisaties neerkijken.

Vaak wordt gezegd dat ontwikkelingshulp ingezet wordt om het leed en de afhankelijkheid van Afrika te vergroten, en eerlijk gezegd mag het wat mij betreft best op een provocerend tegeltje aan de muur. Maar wat moeten Nederlandse wereldverbeteraars dan beginnen? Een kip met gouden eieren mag toch niet worden geslacht? Er verdienen zo veel mensen een behoorlijk dik belegde boterham aan de ontwikkelingshulp, dat het niet zal meevallen om er een eind aan te maken.

Hoe vertel je een Nederlander dat van elke euro die bestemd is voor armoedebestrijding, vijfenzeventig cent in ons landje blijft?

Laten we alsjeblieft ophouden om mensen voor de gek te houden: ontwikkelingshulp is *big business*. Maar wie is daarvan de echte schuldige? *The white or the African man?* Ik ben er zeer van overtuigd dat beide partijen, donor en ontvanger, grote belangen hebben bij deze overeenkomst. Het is wel erg treurig dat de Afrikaanse man nog niet in staat blijkt te zijn om zijn eigen volksbelangen te voorop te stellen, maar in eigen land de schuld geeft aan westerlingen.

Zo ook met de kwestie ebola. In de laatste maanden doen veel online berichten de ronde dat het om een Amerikaans complot gaat om de farmaceutische industrie op te krikken. Wij moeten deze publieke opinie niet voor zoete koek aannemen. Er zal een kern van waarheid in zitten, maar wat is de rol van Afrikaanse onderzoekers? Mijn grootste desceptie wordt veroorzaakt door het feit dat de meeste Afrikaanse leiders geen verantwoordelijkheid voor hun eigen landen nemen. Zij zijn bezig met het vullen van hun eigen zakken, zetten burgers op het verkeerde pad en beschuldigen de westerlingen zodra het misgaat.

Hoe radikaal het ook mag klinken: als Nederland wil bijdragen aan de duurzame ontwikkeling van Afrika, moet de ontwikkelingshulp zich niet meer richten op armoedebestrijding. Dat hebben we al 65 jaar geprobeerd. Waar moet ontwikkelingssamenwerking zich wel op richten? Op het opzetten van kennisinfrastructuur. Gedeeltematig is het al gebeurd door focuslanden te kiezen, maar wat nog ontbreekt is een goede analyse van de prioriteiten om deze landen te versterken, in plaats van onze belangen voorop te stellen. Wij moeten de manier waarop hulp gegeven wordt bijstellen, en dit betekent afscheid nemen van de jaarlijkse bestedingsdruk die vooral heerst in de laatste maanden van het jaar. Er moet een financieersmodel komen waarin de beschikbare middelen over een langere periode kunnen worden aangeboord. Op die manier is er hoop dat het Dutch Good Growth Fund het beter zal doen.

Brigitte Mugiraneza noemt zichzelf 'gepassioneerd Rwandees-Nederlandse'. Ze is fund manager Katoen bij het Initiatief Duurzame Handel.

Abel Rodríguez, winnaar Prins Claus Prijs:

'Zonder oerwoud is er niets'

Met zijn tekeningen legt kunstenaar Abel Rodríguez eeuwenoude kennis over de Amazone vast.

Ook beschrijft hij de relaties tussen planten, dieren, vogels, insecten en inheemse gemeenschappen.

In Nederland zal hij deze maand de Grote Prins Claus Prijs in ontvangst nemen. Merel Rumping zocht hem alvast op in Colombia.

tekst **Merel Rumping**

beeld **Ronald de Hommel**

Met zijn camelkleurige pantalon, sportieve jas en keurige hoed gaat hij bijna voor stadsmens door, maar onder zijn nette zwarte herenschoenen kleven een paar takjes. Het zijn echter vooral zijn karakteristieke gelaatstreken die verraden dat Abel Rodríguez afstamt van de Nonuya, een inheems volk uit de Amazone. Een uur te laat komt hij aanlopen bij het Tropenbos Instituut in Bogotá, waar hij sinds 1988 aan verbonden is. Aan zijn arm loopt zijn prachtige kleine vrouw, een *indígena* (inheemse) met lang krullend haar.

Rodríguez gaat ons in vlotte tred voor de trap op. Hij is reeds de zeventig gepasseerd maar de

fitheid van het opgroeien in de Amazone zit duidelijk nog in zijn lichaam. Zijn voetstappen echoën muzikaal op de gladde marmeren trap van het instituut dat zich inzet om verdwijning en degradatie van tropisch oerwoud tegen te gaan en onderzoek doet naar inheemse culturen.

Op eerste verdieping prijkt een kleurrijke kaart van de Amazone aan de muur en staan allerlei inheemse spullen uitgestald en opgestapeld; van muziekinstrumenten, gevlochten fuiken en indianentooien tot aan huizen op schaal. Deze maloca-huizen, waarin sommige grote families in de Amazone wonen, worden in ronde vorm

gebouwd van verschillende soorten hout en palmbomen.

We nemen plaats aan een groot bureau in een kleine kamer en ik vraag hem wat hem het meeste is bijgebleven van zijn jeugd in de Amazone. 'Ik heb geleerd om te luisteren naar de wijsheden van de ouderen', antwoordt hij. 'Wijsheden als onze geschiedenis, verhalen, medicinale beoefening, kennis over het leven en werken in de jungle, de biologie van het oerwoud, botanische leer zoals de namen van de bomen en planten en de mythes die zij met zich meedragen. Voor mij is het belangrijk om onze gebruiken te kennen. Hoe onderhoudt iemand zijn thuis? Waarvoor kun je de bomen gebruiken? Hoe moet je ze verzorgen? Dit is ook wat ik het fijnst vond uit mijn jeugd; alles leren, vooral de namen van de planten en bomen.' Het mysterie blijkt niet alleen in de kennis te zitten, maar ook in de manier waarop deze bewaard wordt. 'Wij leren, maar wij schrijven niet. Wij slaan alles mentaal op. Woorden moet je opbergen in je *canasto*, je mand', zegt hij terwijl hij naar zijn lichaam wijst. 'En nu mag u raden waar dat zit, uw *canasto*.'

Ik probeer: 'Het hart?'

Hij schudt nee terwijl hij grinnikt om mijn antwoord, en wijst ditmaal preciezer naar zijn borst van links naar rechts en weer terug. 'Vanuit hier praten wij, werken wij, onderwijzen wij en

Abel Rodríguez toont zijn tekening van de 'boom van de overvloed' in het Tropenbos Instituut in Bogotá

leren wij tegelijkertijd. Dat is de plaats waar wij schrijven. Daar kan niets vallen, noch nat of gestolen worden. Alles wat hier zit kan niemand je afpakken. Het is onze kracht.'

Hoe het begon

Het lijkt bijna een mythe op zichzelf: het verhaal van een arme in de Amazone opgroeiende indígena, die op tweejarige leeftijd zijn in de rubberindustrie werkende vader verliest, maar later een internationaal exposerende kunstenaar wordt. Ik vraag hem hoe was het om in Amerika te zijn, heel erg anders zeker? 'Nou eigenlijk niet', antwoordt hij tot mijn verbazing. 'Niet?' Vraag ik opnieuw. 'Nee, niet. De bomen, planten en bloemen waren wel iets anders, maar leken in soort erg op die van ons.' Abel Rodríguez bewijst met elk antwoord dat zijn wereldbeeld zich geheel rondom de natuur centreert. Het maakt mij nieuwsgierig naar de oorsprong van zijn tekeningen. Hoe is het allemaal begonnen?

'Jaren geleden, in 1988, ontmoette ik de onderzoekers van het Tropenbos Instituut, toen zij onderzoek deden naar de bomen en planten in de Amazone. Ik liep met hen mee en leerde hen over de namen en het gebruik van medicinale planten. Zij wezen mij aan als hun docent en moedigden mij aan om te gaan tekenen. Toen, langzaam begon ik met hun hulp te expose-

ren. De eerste jaren werkte ik vanuit de Amazone. Toen mijn vrouw ziek werd, zijn we in Bogotá gaan wonen.'

Ik maak hierop uit dat hij zijn werk vanuit Bogotá doet. 'Weet u op afstand ook nog precies hoe de bomen eruit zien?' vraag ik hem. 'Mijn Amazone heb ik altijd hier', zegt hij terwijl hij opnieuw op zijn canasto wijst.

Glimmende veer

Ik bekijk de tekeningen op A3- en A1-formaat die voor mij op tafel liggen. Veel gekleurde bomen naast elkaar vereeuwigd in Indische inkt, aquarel en potlood, hier en daar wat vogels en soms een zoogdier. Sommige werken bevatten maar één boom of plant met daarnaast een nauwkeurige beschrijving van bodemtypen, groeiomstandigheden, seizoensgebonden kenmerken, teelt, gebruik en medicinale functie. Geschreven mythes zie ik zo gauw niet. Maar de indigenas kennen wél veel verschillende soorten verhalen en mythes. Verschillende versies voor kinderen, vrouwen en voor mannen. Over bomen en dieren, vaak over 'de boom van de overvloed' en over vogels, adelaars in het bijzonder. De mythes dienen als leidraad voor het handelen van de mensen, om voor de wereld te zorgen en om een goed leven te leiden. Rodríguez wijst een boom aan en vertelt vol overtuiging, maar zonder uit te leg-

Abel Rodríguez ontvangt op 10 december de Grote Prins Claus Prijs uit handen van prins Constantijn tijdens een bijeenkomst in Paleis De Dam in Amsterdam. Met de Prins Claus Prijzen eert het Fonds jaarlijks uitmuntende kunstenaars, denkers en organisaties die door hun culturele en artistieke uitingen een positieve impact hebben op de ontwikkeling van hun land. Deze mensen zijn vaak een rolmodel en een belangrijke inspiratiebron voor hun omgeving. Kunstwerken van Abel Rodríguez zullen ook in Amsterdam te zien zijn bij de Prince Claus Fund Gallery op Herengracht 603 te Amsterdam. Het volledige programma is te vinden op www.princeclausfund.org.

gen dat het een mythe betreft: 'Kijk, bij deze boom legde een man een ei. Hieruit kwam een kind dat een adelaar werd, die boven in de boom leefde. De man zocht en doodde mensen om zijn kind mensenvlees te kunnen voeren. De mensen werden bang en kwamen samen om zijn kind te doden. Met een lange stok wisten ze het kind te vangen. In de tussentijd kwam de vader thuis om voor zijn zoon te zorgen. Maar die was weg! Hij zocht de hele wereld af, maar de mensen hadden zijn kind opgegeten en gebruikten zijn botten om hard mee te fluiten. De vader ging op het gefluit af om zijn kind terug te halen. Hij moest zijn arm in het gat stoppen van het huis van de

Bogotá. Ik vraag de kunstenaar of hij wel eens bang is in het oerwoud. 'Nee, ik ben niet bang want ik ontvang bescherming. De witte man noemt hem God. Wij zeggen onze vader, onze opa. De vader van de tabak, van het woord. De schepper van de wereld, die alles heeft gemaakt: hij vormde het land, het water, de zon, de lucht en het vuur. Hij zat in zijn eentje op een bank. Het was de stronk van een tabaksboom. Daarom hebben wij ook bankjes, om dialogen te kunnen voeren met elkaar. Bovendien is er onze moeder. Ook zij zat op een boomstronk, van de maniok. Van hen ontvang ik bescherming tegen de slechte, jaloerse geesten die zich onder de aarde en in het

regio. In het juryrapport van de Prins Claus Prijzen Commissie staat: 'Rodríguez' werk belichaamt een mooie esthetische sensibiliteit. Hij wordt geëerd voor het communiceren van de holistische kennis van de Nonuya's; voor het omzetten van mondeling overgedragen kennis in poëtische kunst die het ethno-botanische genre overstijgt; voor het tegengaan van dominante paradigma's in de kunsten en wetenschappen en het aantonen van de relevantie van inheemse kennis in het denken over duurzaamheid van het milieu; voor het openbaren van het inheemse wereldbeeld als bron van kennis voor het algemeen belang, en voor het vestigen van de aandacht op de vaardigheden, talenten en het erfgoed en de rechten van inheemse gemeenschappen.'

Ik heb het idee dat Rodríguez zijn werk niet per definitie als kunst ziet. Hij ziet het als 'zijn, werken en voor zichzelf en zijn familie zorgen'. Hij herhaalt: 'Wij geloven in weten, leven, werken, onderwijs volgen, zichzelf vormen. We geloven in zijn. In onze kennis delen met de jongeren. Alles heeft betekenis. Ik kan verhalen vertellen over elke boom. Ik kan u al hun namen geven, vertellen over hun gebruik, maar ik houd er niet van om daar uit mijzelf over te praten. Ik vertel alleen als men me ernaar vraagt. Ik zing ook niet uit mijzelf. U vroeg mij net een indigena-lied te zingen in mijn moedertaal, en ik zong een welkomstlied dat we zingen de nacht voordat de dansers komen. Dan zingen en drinken wij en geven wij de beker door. Maar uit mijzelf zing ik niet.'

Het lied van Rodríguez vertaalt zich ongeveer zo: 'Rond gaat die *caguana* / Kijk eens, de beker van onze overvloed / Aanschouw hem met veel blijdschap / Onder dit weldadig dak.'

Hij mag er uit zichzelf niet veel over praten, maar zijn werk heeft wel een missie: het delen en overdragen van zijn kennis over de Amazone en het erfgoed van de indigenas. Zoals hij het samenvat: 'Wij hebben een overeenkomst met het oerwoud. Wij moeten het beschermen. Zonder oerwoud is er geen wind, geen lucht, geen water. Zonder oerwoud is er niets.'

We nemen afscheid in de Botanische tuinen van Bogotá, waar ik zijn verzoek nakom om ook voor hem en zijn vrouw een lied te zingen. Zo snel als hij de trap op spurtte, zo rustig loopt hij hier in de tuinen rond. Langzaam van elke boom te genieten. ■

Merel Rumping werkt voor ProPortion, een organisatie die sociale ondernemingen ontwikkelt in opkomende economieën. Voor ViceVersaOnline.nl schrijft Merel columns over sociaal ondernemerschap. Ook treedt zij regelmatig op als fado-zangeres met haar ensemble Palpita.

'Alles heeft betekenis. Ik kan verhalen vertellen over elke boom'

De kunstenaar met zijn werk: 'In de Amazone heb ik geleerd om te luisteren naar de wijsheden van de ouderen'

mensen die zijn kind gedood hadden en zij hakten zijn arm eraf. Zijn andere arm ook, evenals zijn been. Uit zijn armen groeiden veren en zo vloog hij de wereld rond om mensen te doden. Niemand kon de adelaar aan, tot er op een dag een sterke Nonuya opstond om hem te ontvangen. Daarom worden de Nonuyas ook wel de adelaarsstam genoemd. Ieder van ons heeft een eigen naam gerelateerd aan de adelaar. De mijne is Mogaje Guiju en dat betekent: glimmende veer van de echte adelaar.'

Tabak en chilipeper

Na de lunch bezoeken we de botanische tuin in

water bevinden. Ze zijn ooit door de schepper gemaakt, maar waren slecht en zijn daarom verstenen. Wij hebben onze krachten, maar belangrijker is de schepper. Niets is sterker dan hij.' Als ik vraag waaruit die krachten bestaan somt hij op: 'Tabak, wierook en chilipeper.' En hij voegt eraan toe: 'Ik voelde ze wel, die geesten. Hier niet, want in de stad is zoveel geluid, maar als je alleen bent in het oerwoud kun je ze voelen.'

Poëtische kunst

Rodríguez' nauwgezette studie van honderden soorten bomen en planten is een van de meest complete referenties over de biodiversiteit in de

Column
Paul Hoebink

Vijfenzestig (deel 2)

We zijn gebleven in 1990, nog een kwart eeuw van 65 jaar ontwikkelingssamenwerking te gaan. Ik word benoemd tot lid van de Nationale Adviesraad voor Ontwikkelingssamenwerking (NAR) en kom direct terecht in een werkgroep over een nieuw investeringsinstrument, een garantieregeling voor participatiemaatschappijen die in ontwikkelingslanden willen investeren. Het voorstel, afkomstig van de werkgeversorganisaties, was als een hete aardappel door minister Bukman doorgeschoven naar de NAR. Ik mocht direct een minderheidsadvies uitbrengen, omdat de werkgroep zo enthousiast te werk was gegaan dat er al een halve regeling was geschreven, voordat men zich de meer fundamentele vragen had gesteld, bijvoorbeeld of er wel behoefte was aan een dergelijke regeling en hoe deze zich verhiel tot andere investeringsinstrumenten. Van de zogenaamde POPM-regeling die een aantal jaren daarna tot stand kwam, is dan ook nauwelijks gebruik gemaakt.

Ruim twintig jaar later onder minister Ploumen herhaalt de geschiedenis zich nu met de instelling van het Dutch Good Growth Fund, een beest met drie poten dat alleen qua benaming al een kruising tussen een dromedaris en een zebra is. Mijn minderheidsadvies verhinderde niet dat ik tot de opheffing van de NAR zes jaar later heel wat uurtjes aan adviezen en achtergrondstukken voor de Raad heb besteed. Toen het eerste Paarse Kabinet in 1995 het Nederlandse buitenlandbeleid ging herijken, schreef ik met hulp van het presidium van de Raad een advies voor die herijking, waarin onder andere werd gepleit voor een sterke vermindering van het aantal landen waaraan Nederland hulp gaf.

Het meest productief waren waarschijnlijk toch de activiteiten rond de Europese ontwikkelingssamenwerking: het Verdrag van Maastricht met zijn 3 C's (van coördinatie, complementariteit en vooral die van coherentie) en het Nederlandse voorzitterschap. De opeenvolgende ministers van Pronk via Herfkens tot Van Ardenne en Koenders waren stuk voor stuk sterk geïnteresseerd in coherentie-dossiers en werden bovendien ondersteund bij Buitenlandse Zaken door een sterk en helaas opgeheven coherentie-bureau. Of het nu ging om exportsubsidies voor vlees, de visserijverdragen of aflatoxine op pinda's, ministers kwamen goed beslagen in de Europese Raad en probeerden ijverig veranderingen te bewerkstelligen, waar andere, zogenaamd 'progressieve' donoren, zoals Zweden, veelal afwezig waren.

Soms voel ik me een oude eenzame strijder in een woestijn van gebrek aan inzicht en kennis

Voor mijzelf betekende het dat ik in Europese wateren belandde. Vooral mijn papers en artikelen over beleidscoherentie leidden tot uitnodigingen om te spreken van Madrid tot Boekarest en van Wenen tot Stockholm, en deel te nemen aan internationale commissies en conferenties. Een van de mooiste onderzoeken die daaruit resulteerde bracht me naar Senegal en Marokko, waar ik visies op Europees beleid mocht noteren uit de monden van topfunctionarissen van ministeries in Rabat en Dakar.

Iets eerder al, in 1998, was Eveline Herfkens teruggekeerd op het ministerie waar ze ooit als jong ambtenaar begon. Aangestoken door haar ervaringen als bewindvoerder bij de Wereldbank bracht ze een kleine revolutie tot stand. Geen projecthulp meer maar alleen budgetsteun, een einde aan de uitzending van deskundigen, het opengooien van het subsidiestelsel voor particuliere organisaties. Alles radicaal, soms vooruitlopend op wat later in de Verklaring van Parijs zou worden vastgelegd, maar zonder de noodzakelijke nuance. In mijn kerstvakantie kreeg ik een telefoontje van de minister: zou ze Foster Parents toe moeten laten tot de subsidieregeling voor particuliere organisaties? Gezien de commotie die er toen rond de organisatie was, adviseerde ik van niet. Bestuurslid van Foster Parents en vriendin van de minister Saskia Stuiveling had beduidend meer invloed dan ik.

Wat later lukte het wat beter. Toen minister Koenders me vroeg om naar het nieuwe voorstel voor de subsidieregeling voor particuliere ontwikkelingsorganisaties te kijken, kon ik onder andere het idee van een goede klachtenprocedure in die regeling verankerd krijgen.

Ondertussen is de sfeer rond ontwikkelingssamenwerking in Nederland behoorlijk vertroebeld, krijgen Knapen en Ploumen te maken met bezuinigingen en is het debat van totaal andere aard dan in onze buurlanden, waar resultaten van ontwikkelingssamenwerking veel minder ter discussie staan. In Nederland kunnen politici zonder grond van bewijs en zonder enige studie gemaakt te hebben van het onderwerp, maar wat roepen. Ik heb menigmaal de degen gekruist met de Bolke- en Boekesteins, met de De Caluwé's die steil volhouden dat het de vrije markt is die welvaart in Oost-Azië heeft gecreëerd. Ik geef het toe, soms voel ik me dan een oude eenzame strijder in een woestijn van gebrek aan inzicht en kennis, waar ideologie het enige water is.

Evaluëren met een app

De roep om meer en vooral betere impactevaluaties wordt steeds sterker. Oxfam Novib vond er iets op: het World Citizens Panel, een digitaal instrument om de impact van interventies van onderaf te meten. Directeur Farah Karimi: 'We hopen hiermee een voorbeeld te stellen voor de rest van de ontwikkelingssector.'

tekst **Siri Lijfering**

'Beste deelnemer. Welkom bij onze impactevaluatie-app! Wij verzoeken u vriendelijk de volgende vragen te beantwoorden. Alvast heel erg bedankt! Oxfam', lees ik op het scherm van mijn telefoon. En met een druk op de knop kan de evaluatie beginnen. Wat volgt zijn eerst een aantal algemene vragen over mijn sekse, geboorteplaats en burgerlijke staat. Daarna worden de vragen

ingewikkelder: 'Hoeveel maaltijden per dag (ontbijt, lunch, diner) heb je gemiddeld gedurende de moeilijkste maand in het afgelopen jaar gegeten? En: 'Heb je in het afgelopen jaar deelgenomen aan een vorm van collectieve actie tegen onrechtvaardigheid om je rechten te waarborgen?'

Een kijkje in de keuken van het World Citizens Panel van Oxfam Novib. Het programma dat vorig jaar door de organisatie werd gelanceerd, maakt

gebruik van de nieuwste technologieën om de impact van de programma's te meten. Peter Huisman, projectcoördinator, zette het programma twee jaar geleden op. 'In de ontwikkelingssector komt de nadruk steeds meer te liggen op evaluatie. Traditionele evaluaties richten zich nog steeds voornamelijk op output- en activiteiten-niveau en er is maar weinig zicht op of iets echt werkt. Bij Oxfam zochten wij naar een meer dynamische manier van meten waarbij we inzicht krij-

gen in hoe het programma zich ontwikkelt en hoe wij het kunnen aanpassen om de uiteindelijke resultaten te verbeteren. Ook wilden wij deze evaluatie niet van bovenaf doen, maar wilden we de mensen met wie wij werken een stem geven zodat zij kunnen laten weten of ze vinden dat er een waardevol verschil is gemaakt door ons programma. Uiteindelijk zijn zij namelijk de belangrijkste beoordelaars van ons werk. Vandaar ook de naam World Citizens Panel.'

Maar als deze manier van impact evalueren zo effectief is, waarom wordt deze methode dan pas sinds een paar jaar ingezet? Huisman lacht. 'Waarom nu pas? Dat is een vraag die we niet vaak krijgen. Wij zijn wereldwijd een van de eersten die met deze techniek werken. Maar het klopt dat deze manier van evalueren lang op zich heeft laten wachten. Eerder was een impactevaluatie op deze schaal simpelweg niet haalbaar; 5000 interviews uitwerken op papier en die omzetten tot leesbare data in de computer is ontzettend arbeidsintensief en kostbaar. Dankzij de snel ontwikkelde mobiele technologie en de huidige alomtegenwoordigheid van internet is het mogelijk de interviewtijd en kosten van het onderzoek drastisch te verlagen. Dit maakt dergelijk onderzoek voor ons nu betaalbaar en breed inzetbaar.'

Praktische onderzoekers

Het World Citizens Panel (WCP) voert op dit moment onderzoek uit in zes landen; Somalië, Oeganda, Pakistan, Mali, Cambodja en Nigeria, maar in de toekomst moet het onderdeel worden van alle Oxfam-programma's. Huisman legt uit: 'Het is de bedoeling dat we straks meteen vanaf de start van een programma kunnen meten. Op die manier kunnen we de ontwikkeling van het project goed monitoren. Dit is belangrijk want dan kunnen we al werkende leren en ons project zo vormgeven dat het meest optimale resultaat wordt behaald.'

In ieder land begint het World Citizens Panel met een kwantitatief onderzoek dat wordt uitgevoerd door de lokale partners. Hiervoor worden twee groepen samengesteld: een willekeurige selectie van mensen die meedoen aan een van de programma's van Oxfam, en een zogenaamde 'controlegroep'. De controlegroep heeft dezelfde demografische kenmerken als de programmagoep maar is niet in contact geweest met de programma's van Oxfam. De twee groepen worden dezelfde vragen gesteld van een vooraf opgestelde vragenlijst. De interviewer noteert de antwoorden van de deelnemers via een app op zijn smartphone. Zodra de telefoon internetbereik heeft worden de antwoorden direct opgeslagen in een online database en uiteindelijk gedeeld via Atlas, het open data-programma van Oxfam Novib.

De uiteindelijke analyse van de data wordt gedaan door het WCP-team op het kantoor van Oxfam Novib in Den Haag. Het team is sinds deze zomer operationeel en bestaat naast Huisman uit een ervaren ICT-ontwikkelaar en vier gedreven onderzoekers tussen de 26 en 34 jaar. 'Na mijn promotieonderzoek wilde ik graag de verbinding leggen tussen mijn academische onderzoekservaring en de praktijk, maar wat ik wilde doen bestond nog niet', vertelt Irene de Goede, een van de onderzoekers. 'Ik heb tien jaar lang gezocht naar een dergelijke baan, en heb deze nu hier bij Oxfam gevonden.' Ook Rik Linssen, die samen met De Goede verantwoordelijk is voor het kwantitatieve deel van het onderzoek, is enthousiast. 'Wij zijn een nieuw soort ontwikkelingswerkers; geen academici die aan een universiteit werken, maar ook geen programmamakers, we zijn een soort praktische onderzoekers.'

Linssen is net terug uit Nigeria waar hij de lokale partners van Oxfam heeft getraind in het uitvoeren van het World Citizens Panel-onderzoek. Tijdens de drie dagen durende workshop

eerlijk in. Dan zeggen ze bijvoorbeeld 'Deze vraag werkt niet in deze context' of 'Ik wil liever een tablet want ik heb te dikke vingers voor zo'n app op de telefoon.' Je merkt dat ze het leuk vinden dat ze worden betrokken en dat is heel belangrijk voor het proces.'

Huisman is het hier mee eens: 'Moeilijk bespreekbare zaken kunnen alleen aan de orde gesteld worden door een interviewer die het vertrouwen heeft van de geïnterviewde. Dit is een belangrijke reden voor het World Citizens Panel om te kiezen voor lokale projectmedewerkers om de interviews af te nemen en hen op het hart te drukken dat alleen eerlijke antwoorden het project verder zullen helpen.'

De vragenlijst van het World Citizens Panel wordt samen met de partner opgesteld. Dit zorgt ervoor dat de vragen goed aansluiten op de lokale context en de specifieke evaluatievragen van het programma. Dit cocreatieproces heeft echter wel geleid tot heel veel vragen, 81 maar liefst. Huisman erkent het probleem. 'Er zijn nu inderdaad nog te veel vragen. Het duurt gemid-

Een partnerorganisatie van Oxfam Novib voert het World Citizens Panel-onderzoek uit in een Oegandeese dorp

begeleidde Linssen de partners bij het interpreteren van de resultaten. 'Het reflectieproces met de partners is voor mij het allerleukste deel van het hele programma; het is echt statistiek in actie. Samen met de partnerorganisaties bekijken we wat de resultaten betekenen voor hun projecten en programma's. Daarnaast bepalen we op welke thema's verder onderzoek nodig is. Ook bespreken we wat we kunnen verbeteren aan het World Citizens Panel. Daar zijn ze heel direct en

deld 45 minuten om een heel interview af te nemen, dat is veel te lang. We zijn daarom de vragenlijst aan het optimaliseren en enigszins aan het simplificeren.'

'Maar zelfs met al die vragen blijven er nog steeds bepaalde dingen onbeantwoord', aldus De Goede. 'Daarom is het zo belangrijk dat de kwantitatieve analyse wordt aangevuld met kwalitatieve data.'

'Wij krijgen vaak de puzzels van de evalua-

tie', zegt Anne Oudes, verantwoordelijk voor het kwalitatieve deel van de analyse. 'Wij onderzoeken het verhaal achter de cijfers. Waar het kwantitatieve onderzoek laat zien of er een verandering heeft plaatsgevonden, kijken wij naar hoe deze verandering tot stand is gekomen en waarom. Wat in de kwantitatieve analyse een onverklaarbaar verschil kan lijken, kan in sommige gevallen logisch worden verklaard door de kwali-

gen hier zo veel positieve reacties op. Mensen voelen zich nog meer betrokken bij het proces, dat is mooi om te zien.'

Vrouwenbesnijdenis

Begin dit jaar heeft ook diasporaorganisatie HIRDA de World Citizens Panel-methode toegepast op een van hun programma's. Sylvana Rikkert die verantwoordelijk was voor het onderzoek

verminking is dit volgens Rikkert van cruciaal belang, want er rust nog altijd een taboe op het onderwerp. 'Door gebruik te maken van de WCP-app durfden de partners veel meer te vragen dan ze normaal zouden doen. Door de deelnemers te laten weten dat de vragen onderdeel waren van een groter onderzoek voelden ze zich veiliger om ook heel persoonlijke vragen te beantwoorden.' Op die manier kreeg HIRDA toegang tot een uitgebreide dataset van ruim 3000 respondenten met informatie die normaal erg moeilijk te verkrijgen is.

De resultaten van het onderzoek waren gemengd; hoewel er nog steeds heel veel meisjes besneden worden, tussen de 77 en 97 %, is de houding ten opzichte van vrouwelijke genitale verminking wel veranderd. 'In de programma-groep zeggen minder mensen positief tegenover deze traditie te staan dan in de controlegroep. Ook is het type besnijdenis veranderd. Waar eerst in veel gevallen werd gekozen voor infibulatie, de meest ingrijpende vorm van besnijdenis, wordt nu in een groter aantal voor een minder radicale methode gekozen.

Toch was HIRDA niet helemaal tevreden met het resultaat. 'Nog steeds rust er een groot stigma op onbesneden vrouwen, zij worden als onrein gezien en geassocieerd met prostitutie. Ook wordt er nog altijd een veel te groot gedeelte van de meisjes in Somalië besneden. Het onderzoek heeft ons wel gesterkt in onze overtuiging dat het werk dat we doen nog steeds heel hard nodig is, maar heeft ons ook het inzicht opgeleverd dat we sommige dingen misschien anders moeten aanpakken. Zo gaan we in de toekomst nog meer inzetten op de dialoog met religieuze leiders. Uit het onderzoek kwam namelijk naar voren dat religie een heel grote rol speelt in het beslissingsproces om een meisje wel of niet te laten besnijden. Dialogosessies met imams zal een nog belangrijker onderdeel van ons programma worden.'

Volgens Rikkert heeft het WCP vooral geholpen om meer inzicht te krijgen in de achterliggende factoren van het probleem. 'Hierdoor kunnen we de doelgroep nog gericht bereiken en de onderdelen van onze programma's zo aanscherpen dat we hopelijk nog meer impact kunnen hebben.'

Eerlijk antwoord geven

Naast de positieve ervaringen met het gebruik van de WCP-tool, kwam het onderzoeksteam in het veld ook uitdagingen tegen. Zo bleek het erg lastig om *female genital mutilation* te vertalen naar het Somalisch. In het onderzoek werd het concept vertaald als 'vrouwenbesnijdenis', een term die in de Somalische cultuur veel minder

Op de website van het World Citizens Panel deelt Oxfam Novib informatie over de methode en resultaten

tatieve data. Dit doen we met diepte-interviews: we vragen de deelnemers naar de belangrijkste verandering die heeft plaatsgevonden in hun leven gedurende het programma. Deze *stories of change* documenteren we op papier of door een kort filmpje te maken. Samen met alle partners in een programma bespreken en analyseren we vervolgens de verhalen, om samen lessen te trekken over wat wel of niet werkt en hoe we nog meer resultaat kunnen behalen. Op die manier creëren we een databank van *best practices* die we kunnen delen met andere partners en waar we weer van kunnen leren.'

Het delen van onderzoeksresultaten met de partners is een belangrijk onderdeel van het World Citizens Panel. 'Bij veel externe evaluaties worden de resultaten nooit teruggekoppeld aan de lokale partijen. Maar dan weten zij zelf niet hoe ze het doen en wat ze kunnen verbeteren', aldus Huisman. 'Mensen kunnen nu precies zien wat er in hun gemeenschap gebeurt en hoe dit is te vergelijken met andere programma's. Wij krij-

vertelt: 'Bij HIRDA wilden we graag meer te weten komen over wat de impact is van onze programma's op het gebied van vrouwelijke genitale verminking in Somalië. Voorheen onderzochten we dit alleen door een aantal diepte-interviews af te nemen met de deelnemers aan het programma. Deze resultaten gaven ons wel inzicht in bepaalde processen, maar het was moeilijk om deze resultaten te standaardiseren en de uiteindelijke impact te concretiseren. Want welke impact kunnen we toedichten aan onze eigen inspanningen en welke effecten zijn het resultaat van een veranderde omgeving?'

Door de politieke spanningen is het nog steeds erg lastig om onderzoek te doen in Somalië. Dat was ook deel van de reden waarom Oxfam HIRDA benaderde om gezamenlijk dit onderzoek uit te voeren. 'Omdat wij een diasporaorganisatie zijn hebben wij een groot lokaal netwerk en bereik en zijn we goed bekend met de lokale gewoonten en culturele gebruiken in Somalië.'

Bij zo'n cultureel sensitief thema als genitale

beladen is dan ‘genitale verminking’. De antwoorden op de Engelse en Somalische test waren dan ook heel anders. Daarnaast was de relatie tussen de onderzoeker en deelnemer soms lastig. ‘Omdat je als interviewer een bepaalde relatie hebt met degene die je interviewt ben je in dit opzicht als onderzoeker niet helemaal onafhankelijk en loop je het risico dat mensen bang zijn om eerlijk antwoord te geven: te positief en het programma

gemeen hardwerkende mensen: leraren, verplegers en kantoormedewerkers, die geven wat ze kunnen missen om ergens ter wereld arme mensen te helpen. Wij zijn het aan hen verplicht om inzicht te krijgen in hoe we zoveel mogelijk impact kunnen realiseren met het geld dat zij beschikbaar stellen, en om daar open over te communiceren.’

Huisman vult aan: ‘Om als organisatie ook be-

Een interview in het kader van het World Citizens Panel in Cambodja

stopt misschien, te negatief en de organisatie is ontevreden.’

Is een impactevaluatie van de eigen programma’s dan eigenlijk wel zo’n goed idee? Is het niet als een slager die zijn eigen vlees keurt? Farah Karimi, directeur van Oxfam Novib, heeft hier duidelijk over nagedacht: ‘Nee dat is niet zo, want deze evaluatie komt niet volledig in de plaats van externe evaluaties, die blijven we ook doen, maar deze komt er bovenop. Met het World Citizens Panel proberen we nog een beter beeld te krijgen van wat er precies gebeurt in de programma’s die wij uitvoeren. Zo kunnen we onze programma’s nog beter afstemmen op onze doelgroep en onze impact verhogen. Wij hopen hier ook een voorbeeld in te stellen voor andere organisaties wereldwijd. Wanneer meer organisaties dit soort evaluaties uitvoeren en deze ook als open data zouden presenteren dan kunnen we de data met elkaar vergelijken en van elkaar leren.

Daarnaast hebben we een verplichting naar onze achterban. Onze donateurs zijn over het al-

trouwbaar naar buiten toe te zijn is het niet alleen belangrijk om te laten zien wat er goed gaat, maar juist ook wat er minder goed gaat. Ik zou als donateur een organisatie die nooit laat zien dat dingen ook mis kunnen gaan, niet vertrouwen. Daar moet je volgens mij geen geld aan geven. Voor het vertrouwen in ontwikkelingssamenwerking is het belangrijk dat we zo eerlijk en transparant mogelijk zijn, het WCP is een manier om dat te doen.’

Boudewijn Weijermars, de jongste aanwinst van het team, is het hiermee eens. ‘Je kent het wel, als je op een verjaardagsfeestje vertelt dat je in de ontwikkelingssector werkzaam bent dan komen er toch vaak opmerkingen zoals: “Ontwikkelingssamenwerking, dat is toch geld gooien in een bodemloze put?” Door evaluatieprogramma’s zoals het World Citizens Panel kunnen we op een duidelijke en toegankelijke manier deze argumenten weerleggen. De volgende keer dat iemand zoiets zegt, pak ik mijn telefoon erbij en heb ik een duidelijk weerwoord klaar.’ ■

‘Dankzij de mobiele technologie kunnen we de interviewtijd en kosten van het onderzoek drastisch verlagen’

Vernieuwers in

Ook op het gebied van ontwikkelingssamenwerking brengen toponderzoekers belangrijke innovatie teweeg. Hoe bereik je die top? En is excellent onderzoek voldoende om subsidie te krijgen? Vier wetenschappers vertellen over hun loopbaan. 'Samenwerking is belangrijker dan competitie.'

tekst **Marusja Aangeenbrug**

Wie? Dr. ir. Hinke Haisma, associate professor, demograaf en voedingskundige

Waar? Rijksuniversiteit Groningen

Wat? Vidi-beurs

Waarvoor? Onderzoek naar multidimensionele indicatoren van groei van kinderen

'Mijn ambitie is dat de WHO haar meetinstrumenten gaat aanpassen'

Wat zijn multidimensionele indicatoren?

'Momenteel worden kinderen wereldwijd gewogen en gemeten om hun groei te monitoren, volgens de richtlijnen van de Wereldgezondheidsorganisatie. Onze onderzoeksgroep werkt aan nieuwe meetinstrumenten. Wij willen dat ook de context en de omgeving van het kind meegewogen worden.'

Is dat nodig dan?

'Als een baby niet groeit volgens de groeicurve, krijgt de moeder nu vaak het advies om bij te voeden of het kindje vaker aan te leggen. Maar er kunnen heel andere redenen zijn waarom de groei stagneert, bijvoorbeeld omdat de moeder weer aan het werk is gegaan. Bovendien heb ik er moeite mee dat de richtlijnen universeel zijn. De context in bijvoorbeeld Tanzania is heel anders dan hier.'

Een goed idee, nieuwe meetinstrumenten, maar wie gaat die gebruiken?

'Het is heel ambitieus, maar ik wil graag dat de WHO er uiteindelijk mee gaat werken. Als dat lukt, worden ze wereldwijd gebruikt, ook in ontwikkelingslanden en door bijvoorbeeld gezondheidsorganisaties.'

Zit u op de juiste plek om dat te bereiken?

'Het is mijn doel om in elk geval hoogleraar te worden. Niet vanwege de positie, maar omdat ik graag verschil wil kunnen maken. Bovendien ken ik uit een vorige baan nog mensen bij de WHO. Ik ben van plan om dit thema heel subtiel onder hun aandacht te brengen.'

Dat klinkt doelgericht. Heeft u uw carrière ook zo weloverwogen gepland?

'Nee, ik heb geen standaardroute afgelegd. Na de middelbare school wilde ik

eigenlijk naar het buitenland, maar ben ik uiteindelijk de secretaresseopleiding Schoevers gaan doen. Toen we een reisschema voor een baas moesten opstellen, realiseerde ik me: ik wil zélf die baas zijn. Bovendien miste ik de bètavakken. Daarom ging ik Voeding van de Mens studeren in Wageningen. Ik deed een stage in Tanzania, werkte wat in Nederland en kwam uiteindelijk als assistent-deskundige in dienst van DGIS terecht bij het Internationale Atoom Energie Agentschap in Wenen. Daar deed ik veel consultancies op het gebied van voedingsinterventies. Op een dag zei mijn baas, de Britse academicus Andy Coward: 'Je kunt niet steeds de hele wereld over vliegen en net doen alsof je een expert bent.' Op dat moment realiseerde ik me: hij heeft gelijk, ik moet een PhD halen. Ik ben toen naar Brazilië gegaan om mee te werken aan een onderzoek van een kinderarts. Later ben ik op eigen veldonderzoek gepromoveerd.'

Een cruciale opmerking dus. Was hij een voorbeeld voor u?

'Ja, hij heeft mij steeds gemotiveerd. Maar ook anderen hebben mij geïnspireerd. In Wageningen was dat hoogleraar Clive West, die zich onder meer bezighield met micronutriënten. Sociale ongelijkheid vormde zijn drive; ik herken die drive. In Groningen heeft de bioloog Henk Visser mij geïnspireerd door zijn grondige manier van werken.'

Presteren aan de top, betekent dat veel druk?

'Ik ervaar geen competitie. Omdat ik interdisciplinair onderzoek doe, zit ik nooit in iemands vaarwater. Alles draait juist om samenwerking. Ik heb wel last van de publicatiedruk. Ik zit nu in een traject voor het hoogleraarschap. Dat is heel prestatiegericht, je wordt bijvoorbeeld afgerekend op het aantal publicaties dat je op je naam hebt staan. Juist die druk beperkt je creativiteit. Ik hou er niet van om op gebaande padjes te lopen, dus daar heb ik het soms wel moeilijk mee.'

de wetenschap

Wie? Dr. Rivke Jaffe, antropoloog en universitair hoofddocent

Waar? Universiteit van Amsterdam

Wat? Vidi-beurs

Waarvoor? Onderzoek naar particuliere actoren die (gedeeltelijk) de veiligheidsfunctie van overheden overnemen

'Als de overheid niet meer de primaire actor is die burgers beschermt, zie je dat hun besef van plichten en rechten afneemt'

Over wat voor actoren gaat het onderzoek?

'In landen of steden waar veel onveiligheid is, kunnen allerlei actoren voor veiligheid zorgen. Niet alleen overheidsdiensten zoals politie, justitie of het leger, maar ook commerciële beveiligers, buurtwachten en criminele organisaties. In Kingston in Jamaica bijvoorbeeld verzorgen maffiose organisaties allerlei publieke diensten, zoals veiligheid, informele rechtspraak en werkgelegenheid.'

Wat maakt dat uit?

'Als de overheid niet meer de primaire actor is die burgers beschermt, zie je dat hun besef van plichten en rechten ten aanzien van de overheid afneemt. Als de politie toch nooit opdaagt, wat ben je dan nog verplicht aan de overheid? Burgers ontwikkelen met nieuwe actoren een relatie die lijkt op burgerschap.'

Is dat voor burgers een gunstige relatie?

'Dat hangt ervan af. Als het gaat om publieke voorzieningen behandelt de overheid burgers vaak niet gelijkwaardig: sommige mensen krijgen bijvoorbeeld een eerlijk proces, anderen niet. Hun sociale klasse of hun uiterlijk kan bijvoorbeeld een rol spelen. Onze vraag is in welke mate hier ook sprake van is wanneer *governance*-actoren buiten de staat het overnemen.'

Hoe komt u bij dit onderwerp?

'Ik ben afgestudeerd in de milieuantropologie, op afvalverwerking in Jamaica. Ik ben gepromoveerd op stedelijke milieuproblematiek en heb een postdoc gedaan op het gebied van politieke machtsdeling in Suriname. Later heb ik als universitair docent aan de Universiteit Leiden onderzoek gedaan naar de rol van criminele organisaties in achterstandsbuurten. Langzamerhand heb ik mijn interesse in stedelijke ongelijkheid gekoppeld aan de rol van de staat en veiligheid.'

Wie inspireert u?

'De Jamaicaanse antropoloog Barry Chevannes. Hij was niet alleen heel in-

telligent, maar ook geëngageerd. Hij heeft impact gehad in wetenschappelijke en maatschappelijke debatten. Bovendien was hij geliefd binnen en buiten de universiteit.'

Waarom bent u wetenschapper geworden?

'Toen ik afgestudeerd was, wilde ik de Wereldbank van binnenuit veranderen óf promoveren. Ik merkte dat ik veldwerk leuk vond, maar dat ik ook graag achter mijn computer zat te lezen en schrijven. Toen ik een promotieplek kreeg aangeboden, ging het balletje vanzelf rollen.'

En nu topwetenschapper. Wat betekent dat?

'Ik leid een team van negen mensen. Ik voel me ervoor verantwoordelijk dat de aio's voortgang boeken met hun proefschrift en ik wil dat ze veilig terugkeren van hun veldonderzoek. Het zijn volwassen mensen, maar toch... Ik vind het een grote verantwoordelijkheid. De komende drie, vier jaar hoef ik niet mee te doen aan de competitie om onderzoeksgeld binnen te halen, want ik heb bij elkaar meer dan 3 miljoen euro aan subsidies.'

Dat moet prettig zijn, werken zonder subsidiedruk.

'Dat is het zeker. Ik zou mijn werk niet kunnen doen zonder NWO-subsidie. Ik vind overigens wel dat het er door die subsidiedruk soms niet meer om gaat wát je publiceert, maar of je voldoende geld binnenhaalt. Alsof degenen die geen beurs krijgen, de losers zijn. NWO verstrekt aan 10 procent van de aanvragers voor drie jaar een Veni-, Vidi of Vici-beurs. Waarom krijgt niet 20 procent van de aanvragers voor de helft van de tijd zo'n beurs? Het hoeft niet allemaal zo exclusief en excellent.'

Het klinkt alsof u daar iets aan wilt veranderen.

'Mijn doel is in de eerste plaats om de beste wetenschapper te zijn die ik kan zijn, zodat ik op het hoogst mogelijke niveau mee kan discussiëren en beslissen. Mijn andere ambitie is om met mijn eigen team te laten zien dat topwetenschap niet alleen draait om competitie. Voor mij is samenwerking belangrijker, samen kunnen we tot goede eindresultaten komen.'

Veni, Vidi, Vici en Spinoza: Subsidies voor de wetenschappelijke top

Via meer dan honderd instrumenten financiert de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) wetenschappelijk onderzoek in Nederland. Een manier van financiering is bijvoorbeeld het onderzoeksprogramma van de Vernieuwingsimpuls, verdeeld in Veni-, Vidi- en

Vici-beurzen. Veni-beurzen zijn bedoeld voor pas gepromoveerde onderzoekers, Vidi-beurzen voor ervaren onderzoekers en Vici-beurzen voor onderzoekers die hebben aangetoond een eigen onderzoekslijn te kunnen ontwikkelen.

Jaarlijks wordt bovendien de Spinozapremie (2,5 miljoen euro) uitgereikt, de hoogste onderscheiding in de Nederlandse wetenschap. NWO kent deze premie toe aan drie of vier onderzoekers in Nederland die voortreffelijk en baanbrekend onderzoek doen met internationaal gewicht.

Wie? Prof. dr. Mirjam de Bruijn, hoogleraar antropologie en contemporaine geschiedenis van Afrika

Waar? Leiden Universiteit

Wat? Vici-beurs

Waarvoor? Onderzoeksproject 'Connecting in times of duress' (www.connecting-in-times-of-duress.nl)

'Ik denk dat je als wetenschapper niet neutraal kunt zijn, je moet iets doen met je kennis'

Waar gaat het onderzoek over?

'Over de vraag hoe nieuwe communicatie- en informatietechnologie het (politiek) handelen van mensen beïnvloedt. Wij kijken hoe mensen handelen in regio's in Afrika waar sprake is van conflict of extreme politieke repressie, omdat we daar met name veranderingen verwachten. Welke keuzes maken mensen voor hun dagelijks leven en welke rol speelt ICT daarbij? Die vraag is heel belangrijk om verandering in Afrika te begrijpen.'

Wat zijn uw verwachtingen?

'Ik verwacht dat burgers dankzij ICT sociale en politieke verandering tot stand kunnen brengen, een soort Afrikaanse lente. Maar ik verwacht ook dat moderne technologie en mobiliteit een rol spelen bij het ontstaan van conflicten.'

Hoe bedoelt u?

'In andere periodes hebben communicatiemiddelen ook een rol gespeeld bij oorlogen. Vergelijk het met wegen, die vormden ooit ook een nieuw communicatiemiddel. De aanleg van wegen – vaak dankzij gedwongen arbeid, een vorm van geweld – ging dikwijls gepaard met conflict. Wij proberen het verband tussen communicatie en geweld en conflicten aan te tonen.'

Voor geweld zijn toch heel veel verklaringen mogelijk?

'Zeker, maar de relatie met communicatie is in elk geval een spannend onderdeel van die verklaring. Ik hoop dat we de dynamiek van conflicten beter gaan begrijpen. Zodat er op basis daarvan andere beslissingen genomen gaan worden. Dat vind ik heel belangrijk. Ik ben zelf tegen militaire interventie, want geweld leidt vaak tot meer geweld.'

U klinkt als een idealist.

'Ik denk dat je als wetenschapper niet neutraal kunt zijn, je moet iets doen met je kennis. Veel collega's hebben daar kritiek op, zij vinden dat je als weten-

scher afstand moet houden. Maar ik wil graag dat we op een andere manier gaan denken over Afrika en over crises.'

Heeft u andere idealen voor de toekomst?

'Ik zou ook graag zien dat we in de academische wereld meer kennis delen en meer samenwerken. Omdat wetenschappers worden afgerekend op hun prestaties, gaan ze zuinig om met hun data. Maar voor het onderzoek zou het goed zijn als we onze data veel vrijer zouden uitwisselen.'

Wie inspireert u?

'Ik ben geïnspireerd door de Franse filosoof Bourdieu die later in zijn leven de barricaden op ging. Als het gaat om het mobiliteitsdenken heb ik veel geleerd van de geograaf Jean Gallais. Maar eigenlijk doe ik inspiratie op van heel veel mensen met wie ik samenwerk.'

U staat nu aan de top. Moet u vechten om daar te blijven?

'Ik ervaar nu geen competitie. Ik ben een van de weinige hoogleraren Afrika-nistiek aan de Universiteit Leiden en de komende drie jaar kan ik bouwen aan het onderzoek. Maar daarna moet ik weer knokken voor onderzoeksvoorstellen.'

Was u altijd al van plan wetenschapper te worden?

'Nee, mijn carrière is zo gegroeid. Mijn huwelijk heeft daarbij een belangrijke rol gespeeld. Ik heb vijftien jaar lang samen met mijn man in verschillende landen in Afrika onderzoek gedaan. Als ik in m'n eentje was geweest, was ik misschien journalist geworden. Maar we kregen ons onderzoek steeds gefinancierd. Dan ga je er op een gegeven moment ook voor, want de kans op een academische carrière is klein. Je betaalt overigens ook voor zo'n carrière. Het kost veel tijd en energie, zeker als je een gezin met kinderen hebt. Dat is vaak een dilemma.'

Wie? Prof. dr. ir. Mark van Loosdrecht, milieu-biotechnoloog en hoogleraar

Waar? Technische Universiteit Delft

Wat? Spinozapremie

Waarvoor? Onderzoek naar afvalwaterzuivering met behulp van bacteriën

‘Voor mijn promovendi houd ik geen scorelijstje bij. Ik vind het onzin iemands kwaliteit af te meten aan het aantal publicaties’

Afvalwaterzuivering met behulp van bacteriën?

‘Wij doen onderzoek naar nieuwe manieren om water te zuiveren door gebruik te maken van bacteriën. Er staan al installaties die met dit principe werken in Dinxperlo, maar ook bijvoorbeeld in Brazilië. Onze onderzoeksgroep test in het lab hoe die afvalwaterzuivering steeds beter kan, Royal Haskoning DHV brengt onze kennis in de praktijk. Dit bedrijf adviseert overheden en bedrijven en verkoopt de installaties.’

Wat is het voordeel van deze methode?

‘Als je bacteriën die in korrels groeien, gebruikt voor het zuiveren van afvalwater, heb je minder mechanische apparatuur nodig. Daardoor is afvalwaterzuivering minder duur: het kost minder energie, je hoeft minder materialen te importeren, je hoeft minder werknemers te trainen en de overheid hoeft de kosten niet via belastingen te verhalen op de burgers. De installatie verdient zichzelf terug doordat ook de restproducten verwerkt worden. Het slib dat overblijft, heeft bijvoorbeeld toegevoegde waarde voor de landbouw.’

Handig voor ontwikkelingslanden dus.

‘Afvvalwaterzuivering vormt voor veel ontwikkelingslanden een bottleneck, ja. Terwijl goede sanitatie juist van belang is voor bijvoorbeeld de volksgezondheid. De techniek daarvoor is er. Het is vaak meer een sociaal en politiek probleem.’

Afvalwaterzuivering, hoe komt u daarbij?

‘Op de middelbare school hield ik me al bezig met het milieu, daarom ben ik milieutechnologie gaan studeren aan de Wageningen Universiteit. Eigenlijk wilde ik daarna in de praktijk werken. Maar toen ik de kans kreeg om onderzoek te doen op het snijvlak van microbiologie en chemie, vond ik dat interessant genoeg om toch te blijven. Na mijn promotie ben ik van Wageningen naar de Technische Universiteit Delft gegaan. Ik heb wél altijd echt iets willen doen waardoor de maatschappij duurzamer wordt.’

Heeft u een leermeester gehad?

‘Niet één voorbeeld. Maar mensen kunnen mij wel inspireren, bijvoorbeeld als ze goed met mensen kunnen omgaan, degelijk zijn in hun werk en goed kunnen communiceren. Bijvoorbeeld de drie hoogleraren waaronder ik gewerkt heb: Alex Zehnder en Hans Lyklema van de Wageningen Universiteit en Sef Heijnen van de TU Delft. Zij hebben een brede kijk en zijn van invloed op de maatschappij.’

Wat nu, na deze prestigieuze Spinozapremie?

‘Ik wil de microbiële diversiteit graag verder exploreren. Van alle bacteriën is nog maar 1 procent onderzocht, dus we hebben nog 99 procent te gaan. Veel onderzoek gebeurt vanuit medisch oogpunt, maar nog onvoldoende vanuit een ecologische invalshoek.’

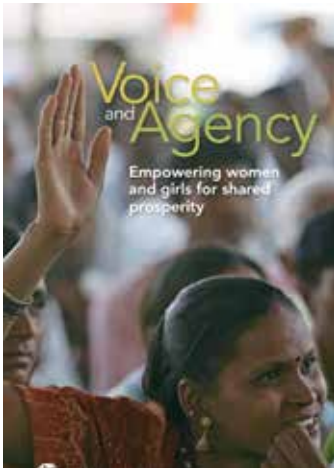
Ontslaat de premie u van de druk om te publiceren?

‘Dankzij de Spinozapremie hoef ik me niet druk te maken om het aantal publicaties, nee. Maar ik heb die druk ook nooit zo ervaren. Ik publiceer hoe dan ook voldoende, maar ik vind het onzin iemands kwaliteit af te meten aan het aantal publicaties. Ook voor mijn promovendi houd ik geen scorelijstje bij. Ik vind het veel belangrijker dat het onderzoek relevant is.’

Toch ervaren veel wetenschappers die druk wel.

‘Het klopt dat de publicatiedruk groter is dan vroeger. Maar die druk wordt vooral gevoeld aan de onderkant. Wat voor topvoetbal geldt, geldt ook voor de wetenschap: het aantal echt goede mensen is beperkt. Er zijn veel academici die misschien beter zouden functioneren in het bedrijfsleven of bij de overheid. Als je van nature goed bent, loopt het vanzelf wel.’

Wat is wijsheid?

Vrouwen wereldwijd

Waarover?

Om armoede te bestrijden moet iedereen de mogelijkheid hebben om zijn/haar potentieel te benutten. Deze mogelijkheid ontbreekt echter voor veel vrouwen. Met dit rapport geeft de Wereldbank een overzicht van de slechte positie van vrouwen wereldwijd. Het gaat over geweld tegen vrouwen, gebrek aan eigendomsrechten, beperkte werkgelegenheid, laag opleidingsniveau, kindhuwelijken en beperkte seksuele en reproductieve gezondheid en rechten. Naast discriminerende wetten en regels zien de auteurs sociale normen als een belangrijke oorzaak. Deze beperken vaak de mobiliteit en de mogelijkheid voor politieke participatie, en bepalen veelal de rolverdeling in het gezin. Zelfs als vrouwen vaker een inkomen verdienen, blijven zij veelal verantwoordelijk voor huishoudelijk werk. De auteurs pleiten dan ook voor interventies gericht op deze sociale normen en waarbij mannen en jongens specifiek betrokken moeten worden. Daarnaast opperen zij interventies gericht op hervorming van wetgeving en beleid, het verbeteren van opleidingsmogelijkheden voor meisjes en vrouwen en een multisectorale benadering om de seksuele en reproductieve gezondheid te verbeteren.

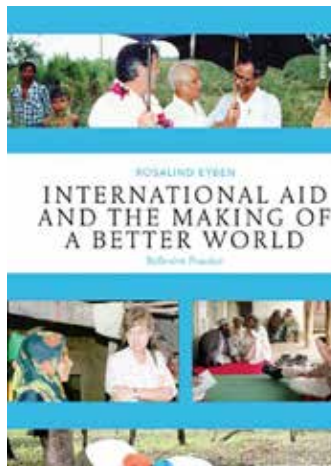
Voor wie?

Voor wie snel veel wil weten over oorzaken en gevolgen van, en mogelijke oplossingen voor, de slechte posities van vrouwen wereldwijd.

Waar?

Gratis via <http://www.worldbank.org/en/topic/gender/publication/voice-and-agency-empowering-women-and-girls-for-shared-prosperity>

Klugman, J., Hanmer, L., Twigg, S., Hasan, T., McCleary-Sills, J. & Santamaria, J. (2014), *Voice and Agency: Empowering Women and Girls for Shared Prosperity*, Washington, D.C., World Bank Group.

Persoonlijke dilemma's

Waarover?

Hoe kunnen IS-professionals het beste omgaan met de vele persoonlijke dilemma's die een carrière in de internationale samenwerking met zich meebrengt? Het laatste boek van Rosalind Eyben is een zoektocht naar het antwoord op deze vraag. Aantrekkelijk aan het boek is de herkenbaarheid voor mensen die net als Eyben carrière hebben gemaakt, of maken, in de wereld van internationale samenwerking. Het boek beschrijft hoe die IS-wereld door de tijd heen is veranderd en doet dat aan de hand van Eyben's persoonlijke ervaringen en carrière ontwikkelingen. Ze beschrijft het hulpsysteem 'van binnen uit' waarbij zowel successen, mislukkingen als perverse systeempraktijken de revue passeren. Eyben reflecteert op haar eigen opvattingen, waarden en idealen en hoe deze door de tijd zijn veranderd. Ze stelt dat veel IS-professionals te makkelijk mee gaan met de 'waan van de dag' zonder historisch besef en te reflecteren op het eigen handelen. Daarmee is haar boek tegelijkertijd ook een oproep voor meer kritisch denken en het nemen van je persoonlijke verantwoordelijkheid als IS-professional.

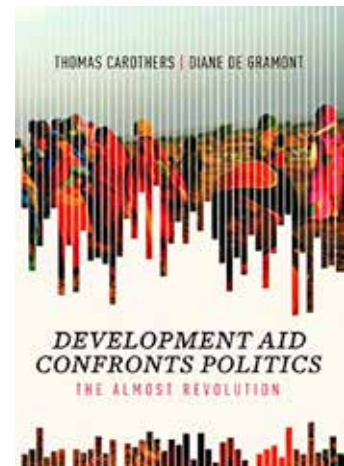
Voor wie?

Geslaagde kost voor jonge mensen die een carrière in de internationale samenwerking ambiëren, maar ook voor doorgewinterde professionals (en niet alleen als die kritisch staan tegenover *magic bullets* en het achterna lopen van hypes).

Waar?

Te verkrijgen in de (online) boekhandel.

Eyben, R. (2014), *International Aid and the Making of a Better World*, London/New York, Routledge.

It's politics, stupid!

Waarover?

Politiek heeft altijd een rol gespeeld in internationale samenwerking. Tegelijkertijd is het denken en doen van donoren op dit terrein door de tijd heen sterk aan verandering onderhevig geweest. Carothers & de Gramont analyseren de verwevenheid tussen politiek en internationale samenwerking. Zij constateren dat donoren constant hebben geworsteld met de vraag hoe het beste met deze verwevenheid om te gaan. De auteurs beschrijven de evolutie van het beleidsmatig denken en laten zien wat de verschillende benaderingen van overheden en ngo's ten aanzien van politiek en ontwikkeling hebben opgeleverd. Het boek heeft een optimistische toon, maar staat tegelijkertijd uitgebreid stil bij de vele obstakels en dilemma's op het gebied van 'politieke ontwikkelingssamenwerking'. Deze obstakels en dilemma's liggen niet alleen in de landen waar het beleid wordt uitgevoerd maar ook in de landen waar het beleid wordt bedacht. Daarbij wijzen zij op het 'gevaar' van technocratische benaderingen ten aanzien van internationale samenwerking die volgens de auteurs de aandacht afleiden van het gegeven dat ontwikkeling boven alles een politiek proces is.

Voor wie?

Voor iedereen die actief is op het terrein van ontwikkeling en zeker voor wie denkt dat een a-politieke opstelling de juiste is.

Waar?

Te verkrijgen in de (online) boekhandel.

Carothers T. & D. de Gramont (2013), *Development Aid Confronts Politics: The Almost Revolution*, Washington D.C., Carnegie Endowment for International Peace.

Samengesteld door Lau Schulpen (CIDIN, Radboud Universiteit Nijmegen) met medewerking van Judith Westeneng, Willem Elbers en Luuk van Kempen

Goedkoper overmaken

Waarover?

Remittances gaan om veel geld. Tegelijk zijn er veel vragen zoals over de daadwerkelijke bijdrage aan ontwikkeling die remittances leveren. Een praktischere kwestie betreft de kosten die gemaakt moeten worden om geld vanuit bijvoorbeeld Nederland naar Marokko, Ghana, Nigeria of Somalië te krijgen. Internationaal is afgesproken dat die kosten teruggebracht moeten worden tot maximaal 5% van het bedrag dat wordt overgemaakt. Winter c.s. hebben de Nederlandse situatie in kaart gebracht en hun studie levert belangrijke inzichten op. Zo leren we dat Nederland een 'handicap of a head start' heeft omdat er – in vergelijking met andere Europese landen – al veel elektronische betalingen plaatsvinden en er dus minder neiging is om te innoveren. Dat innovatiegebrek lijkt dan vooral op de traditionele banken te slaan (die overigens slechts een relatief klein deel van de remittancesmarkt dekken) en niet op de *money transfer operators* zoals Western Union of de informele kanalen (waarbij het aardig is dat de auteurs toevoegen dat informeel niet hetzelfde is als illegaal).

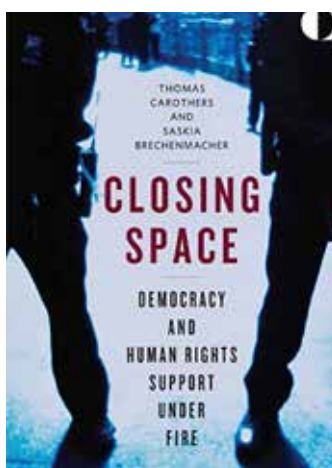
Voor wie?

Uiteraard voor de overheid, financiële instellingen en migranten(organisaties) voor wie specifieke aanbevelingen zijn opgenomen in het rapport. Verder voor eenieder met interesse in de rol van remittances.

Waar?

Downloaden via: <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2014/02/25/remittances-market-in-the-netherlands.html>

Winter, D. de, Archangel, L., Junne, G. & Martie-Chatlein, J. (2014), *Remittances market in the Netherlands*, Amsterdam, The Network University.

Ngo's in het nauw

Waarover?

Over de tegenwerking die ngo's in toenemende mate ondervinden van lokale overheden. Met name ngo's die gesteund worden door westerse donoren en aan democratiebevordering doen, moeten het ontgelden. Dit rapport documenteert dat maar liefst 50 van de 100 landen waar dergelijke ngo's opereren, inmiddels restricties hebben ingesteld met de intentie deze organisaties te dwarsbomen. De restricties variëren van het maximaliseren van het percentage van het organisatiebudget dat door buitenlandse donoren mag worden gefinancierd (Ethiopië) tot het kanaliseren van buitenlandse transfers via centrale organen (Oezbekistan) of het opleggen van excessieve registratie- en/of rapportagevereisten wat betreft de ontvangst en besteding van buitenlandse gelden (India). De auteurs van het rapport benadrukken dat deze *pushback* van ngo's geen tijdelijke hobbel is op de weg naar democratie, maar een *new normal*. Repressie van ngo's is niet voorbehouden aan autoritaire, paranoïde leiders met een anti-imperialistische retoriek. Het is een algemene trend waarop een serieus antwoord geformuleerd dient te worden. Daar is de donorgemeenschap tot op heden niet in geslaagd.

Voor wie?

Diegenen die meer willen weten over de achtergrond van de zogenaamde *pushback*-trend en op zoek zijn naar effectieve strategieën om politieke ruimte terug te claimen.

Waar?

Downloaden via http://carnegieendowment.org/files/closing_space.pdf

Carothers, T. & Brechenmacher, S. (2014), *Closing Space: Democracy and Human Rights Support Under Fire*, Washington D.C., Carnegie Endowment for International Peace.

Geld, geld en nog eens geld

Waarover?

Een boek in hapklare brokken met als belangrijkste boodschap dat we niet moeten zeuren dat er voor alle (ontwikkelings)problemen die de wereld teisteren geen geld zou zijn. Er is *plenty of money* en dit jaarboek van de OECD/DAC laat dat overduidelijk zien, maar geeft tegelijk helder aan dat al dat geld van heel verschillende bronnen komt. En daar begint het probleem natuurlijk, want uiteraard hebben niet al die bronnen hetzelfde doel voor ogen. De hapklare brokken worden geleverd in 21 hoofdstukken geschreven door ruim 40 auteurs. Uiteraard is er aandacht voor ODA, dat volgens berekeningen van de EU minder dan 2 procent levert van de totale middelen beschikbaar voor ontwikkelingslanden. Dat maakt ODA (Official Development Aid) echter geenszins irrelevant zoals het boek klip en klaar maakt, maar het krijgt allicht een andere rol. Verder komen zo'n beetje alle actoren en bronnen voorbij – *foundations*, ngo's, buitenlandse investeringen, remittances – en zijn er hoofdstukken over belastingen (en belastingontduiking) en innovatieve financieringsstromen. Voor de liefhebber volgen nog profielen van afzonderlijke 'donoren'.

Voor wie?

Voor studenten, wetenschappers en beleidsmakers die snel zicht willen hebben op de (financiële) betekenis van een groot aantal ontwikkelingsactoren en tegelijk de discussiepunten over hen helder willen krijgen.

Waar?

Online te lezen (ook per hoofdstuk) via www.dac.org. Via dezelfde site te bestellen.

DAC (2014), *Development Co-operation Report 2014 – Mobilising Resources for Sustainable Development*, Parijs, OECD/DAC.

Sociale ondernemingen in ontwikkelingslanden

Steeds meer Nederlandse ondernemers gaan samenwerken met een sociale onderneming in een ontwikkelingsland. Tegelijkertijd zijn lopende ontwikkelingsprojecten toe aan de volgende stap: initiatiefnemers merken dat het genereren van inkomsten - naast toegang tot onderwijs, gezondheidszorg en water - van essentieel belang is voor een gemeenschap om te kunnen groeien. Dit draagt tevens bij aan lokaal eigenaarschap, erg belangrijk voor duurzaamheid van de projecten. Frans Hamer, expert op dit gebied bij Wilde Ganzen, vertelt hierover.

“Het aantal ‘economische projecten’ dat onze organisatie jaarlijks steunt neemt toe. Hierbij gaat het meestal om aanvullende activiteiten bij een al bestaand project, zoals een moestuin bij een school. De groenten worden dan gebruikt voor de schoolmaaltijden en een deel wordt verkocht om bijvoorbeeld onderhoudskosten van het gebouw te betalen. Daarnaast is Wilde Ganzen gaan samenwerken met sociale ondernemingen die werkgelegenheid bieden, inkomen generen, rendabel zijn én maatschappelijke winst opleveren. Dat laatste wil zeggen dat de geleverde producten of diensten betaalbaar zijn voor arme mensen.” Belangrijk is en blijft de koppeling met het Particulier Initiatief. Dat blijft een voorwaarde.

Rendabele zorgboerderij

“Een mooi project dat wij steunen is de zorgboerderij van Kings & Queens in Ghana. Initiatiefnemer Gabriël Asante is een ondernemer met een sociaal hart. Hij is succesvol met zijn eigen boerenbedrijf en startte voor een zorgcentrum een tweede onderneming: een varkensboerderij die zowel een sociaal doel dient als winst op moet leveren. De kinderen uit het centrum, elk met een beperking, maken er schoon en zorgen voor de varkens. Met de verkoop van biggetjes wordt geld verdiend, waarvan de kosten van het zorgcentrum worden betaald. Gabriël voelt zich erg betrokken bij de kinde-

ren en werkt samen met een Nederlandse partner uit de zorgsector. Ze versterken elkaar. Andere voorbeelden zijn een naaiatelier in Nepal waar arme vrouwen kleding leren maken en een rolstoelenwerkplaats in Tanzania.”

Meedenken

Wat Wilde Ganzen biedt is financiële ondersteuning voor de bouw, de inventaris of training van medewerkers. “We vertrekken geen leningen en betalen geen lopende kosten. Het gaat echt om investeringen, daarom noem ik het ook wel durfsubsidie. Er bestaat tenslotte het risico dat de onderneming niet slaagt. De ervaring leert dat economische projecten zich vaak (nog) erg richten op de productie. Mooie kleding maken is één ding, maar een afzetmarkt vinden is niet eenvoudig. Soms wordt ook de uitvoering onderschat. Onze rol is om mee te denken en te adviseren om tot haalbare plannen te komen. We vragen altijd om een bedrijfsplan, waarin staat hoe de onderneming uit kan groeien tot een rendabel bedrijf dat zelfstandig kan voortbestaan en tevens sociale impact heeft. Zo verdienen de werknemers een inkomen én gaat de gemeenschap er op vooruit!”

Meer informatie? Samenwerken?

Wilde Ganzen gaat graag in gesprek met initiatiefnemers van economische projecten. Gezien de complexiteit van dergelijke projecten is het van belang dat u in een vroegtijdig stadium uw plannen voorlegt. Wij denken graag met u mee! Bekijk ook de ‘Checklist economische projecten’ op www.wildeganzen.nl/pi/kennisbank. Neem contact met ons op via 035- 625 10 30 of servicedesk@wildeganzen.nl.

www.wildeganzen.nl

'Stop met klagen en investeer je menselijke kapitaal'

Hoogopgeleide professionals uit de Afrikaanse diaspora spelen een steeds belangrijker rol bij de ontwikkeling van hun land van herkomst. Bijvoorbeeld politicoloog Ayaan Abukar. Zij keerde tijdelijk terug naar Somalië om de nieuwe regering met haar kennis verder te helpen. Een gesprek over het verschil in betrokkenheid tussen de eerste en tweede generatie migranten. 'Je hoeft geen stichting op te richten om iets te betekenen voor je land.'

tekst **Marc Broere**

Als jong meisje in Somalië had Ayaan Abukar een bijzondere en niet alledaagse hobby. 'Op mijn tiende wist ik al dat ik politieke wetenschappen wilde gaan studeren', vertelt ze lachend in café De Pont in Amsterdam-Noord, direct aan het IJ, waar we hebben afgesproken. 'Ik las thuis alle lokale kranten en luisterde naar politieke programma's op de radio.'

Een passie voor politiek loopt als een rode draad door het leven van de Somalische Nederlandse. Op haar vijftiende kwam Abukar samen met haar moeder, broers en zusjes naar Nederland, op de vlucht voor de burgeroorlog die gaande was in Somalië. Het is niet verwonderlijk dat ze na het VWO politicologie ging studeren. Tijdens haar studie werd ze politiek actief, voor de Partij van de Arbeid. Vooral oud-minister Jan Pronk was voor haar een belangrijke inspiratiebron. 'Ik had Pronk een e-mail geschreven vanwege mijn asielprocedure. Dat was in de tijd dat Rita Verdonk minister was. Pronk nodigde me uit voor een gesprek, keek me aan en zei: je bent welkom in Nederland, Ayaan.'

Zinloze oorlog

Ze ging Nederland door een andere bril bekijken. 'Ik zag dat er in de Dapperbuurt in Amsterdam ook arme mensen woonden, dat er voedselban-

ken waren.' Abukar voerde campagne voor Lodewijk Asscher in Amsterdam en voor Wouter

Ayaan Abukar

Bos tijdens de Tweede Kamerverkiezingen in 2006. In Somalië was ze in die tijd nauwelijks geïnteresseerd. 'Ik wilde me helemaal richten op mijn nieuwe land. Bovendien was ik boos op

Somalië vanwege de oorlog. Het was een totaal zinloze oorlog: alle mensen in Somalië hebben dezelfde taal en dezelfde religie.'

Na haar bachelor politicologie ging ze een master Law and Politics of International Security doen. 'Tijdens de studie ging het over de *new war theory*. Somalië werd vaak als voorbeeld genoemd omdat het een niet-traditionele oorlog was. Toen kreeg ik mijn interesse voor Somalië weer terug en kwam ik in contact met het African Diaspora Policy Centre.'

Ze ging er stage lopen en na het organiseren van een conferentie in Brussel over migratie en ontwikkeling kreeg ze er een baan aangeboden; eerst als projectmedewerker en later als coördinator van de Nederlandse programma's. 'Voorheen werd er bij de rol van de diaspora alleen maar aan remittances gedacht, de geldovermakingen naar familie in het land van herkomst. Nu ging het over het belang van diasporaorganisaties, over hoe je de kennis en het sociale kapitaal van migranten kon inzetten.'

Na twee jaar stapte Abukar over naar Vluchtelingenwerk Nederland en werd daar beleidsmedewerker asiel. Ze was veel in Den Haag, had contacten met Kamerleden en ambtenaren, en moest analyses schrijven over de vluchtelingenproblematiek. 'Daarbij merkte ik dat je vluchtelingen niet los kan zien van internationale samenwerking; de ultieme oplossing van de

vluchtelingenproblematiek is dat het goed gaat met de landen waaruit mensen vluchten.'

Expertise

Intussen waren de contacten met Somalië steeds sterker geworden. De politieke situatie in het land was verbeterd sinds Hasan Sheikh Mohamud in september 2012 de nieuwe president was geworden. Eindelijk gloorde er weer hoop. In april 2013 kreeg Abukar een uitnodiging om naar Somalië te komen. 'De nieuwe president wilde iedereen bij de wederopbouw van het land betrekken, inclusief de diaspora. Ik werd uitgenodigd om de regering te adviseren over de vraag hoe je een rechtelijke institutie opnieuw opbouwt. Wat ik aantrof ging voorbij aan mijn voorstellingsvermogen: er was zo veel kapotgemaakt. Niet alleen gebouwen, maar ook instituties en menselijk kapitaal. En dan zijn er generaties jongeren die nooit anders dan in oorlog hebben geleefd. Ik vond het heel positief dat zoveel jongeren tijdens de oorlog in het land zijn gebleven. Ze hebben gewoon gestudeerd, hun universiteit afgerond en werken nu met gevaar voor eigen leven bij de overheid. Iedere ambtenaar loopt de kans om vermoord te worden door Al-Shabaab.'

Maar wat Abukar vooral zag was dat er veel te weinig mensen waren die het land kunnen opbouwen. 'Er was enorm veel gebrek aan menskracht. Jonge mensen die de kennis en kunde hebben om een land op te bouwen zijn er bijna niet. De expertise zit in het buitenland bij de tweede generatie diaspora die in het Westen gestudeerd heeft.'

Bij mensen als Abukar zelf dus. Ze ging steeds vaker voor een korte periode terug naar Somalië. Het ene dilemma na het andere diende zich aan. Wel of niet haar baan opzeggen in Nederland? Wel of niet haar dochter meenemen? Is ze wel genoeg Somaliër in de ogen van de mensen daar? 'Je gaat rekening houden met alles. Maar iedere keer dat je terug bent in Somalië zie

Ayaan Abukar zet zich in voor Affix International en Stichting Breathing

je dat je hartstikke nodig bent.' Uiteindelijk zegde ze haar baan bij Vluchtelingenwerk op met de intentie om voor langere tijd naar Somalië terug te keren. Haar moeder nam de zorg voor haar dochter over. Abukar ging werken voor de nieuwe admiraal van de Somalische vloot. 'Het was mijn taak om hem te adviseren in zijn contacten met de internationale gemeenschap. Er is natuurlijk veel interesse in de piraterij voor de Somalische kust.' Ook haar jongere zus ging mee terug naar Somalië en werkte als communicatieadviseur voor het kantoor van de president. Op foto's uit

die tijd is Abukar te zien terwijl ze met 'haar' admiraal de Turkse marine bezoekt en als enige vrouw tussen een heleboel officieren staat op een Turks marineschip. Maar ook Nederland is ze in deze periode niet vergeten. Tijdens het WK-voetbal in Brazilië organiseert ze in Mogadishu supportersavonden waar ze met andere uit Nederland teruggekeerde Somaliërs het Nederlands elftal aanmoedigt.

Inmiddels is ze na een verblijf van zes maanden toch weer teruggekeerd naar Amsterdam. Met de veiligheid ging het de afgelopen maanden

‘Instituties opbouwen moet een natuurlijk proces zijn, bottom-up. De hulp aan Somalië is top-down’

in Mogadishu hard achteruit. Er werden diverse bomaanslagen gepleegd op hotels waar teruggekeerde Somaliërs verbleven, en politica en zangeres Saado Ali Warsame werd vermoord. Maar er was ook nog een andere reden: Abukar voelde zich ongemakkelijk in het politieke establishment. ‘Ik woonde in een duur en zwaar beveiligd hotel en werd altijd vervoerd met lijfwachten. Ook kon ik niet makkelijk de gewone wijken van Mogadishu in omdat dit te gevaarlijk was. Dat is geen goede manier om het land opnieuw te leren kennen.’

Prioriteiten

Bovendien bleek het moeilijk om kritiek te kunnen leveren als je voor de overheid werkt. En ze zag voldoende om kritiek op te willen leveren. ‘Er werd door de donorgemeenschap enorm veel geld Somalië ingepompt om het land vooruit te helpen. Heus met de beste bedoelingen. Maar de overheid was voornamelijk in conferenties aan het praten over hoe het land kon overleven. Ze waren meer bezig met het halen van de deadline voor de volgende conferentie dan met kijken naar hoe je jongeren aan het werk krijgt. Er was geen tijd om na te denken over hoe je een vrouw die tomaten haalt op de markt nu kunt helpen. De focus lag helemaal op het versterken van de politieke instituties, federalisme en governance.’ Abukar vond dat een te eenzijdige benadering. ‘Je bestrijdt Al-Shabaab niet alleen met sterkere instituties, je moet ook in de mensen van Somalië investeren. Instituties opbouwen moet een natuurlijk proces zijn, bottom-up. De hulp aan Somalië is heel erg top-down.’

Terug in Nederland richtte ze haar eigen bedrijfje op, Affix International. ‘Ik heb Affix opgericht om de werkelijkheid van gewone mensen en wie hen willen helpen dichter bij elkaar te brengen. Somalië is een land dat moeilijk toegankelijk is voor organisaties en bedrijven, Affix maakt de afstand kleiner door lokale netwerken en kennis beschikbaar te stellen. Ook willen we laten zien dat het anders kan. Dat de prioriteiten an-

ders bepaald moeten worden. Geen opgelegde instituties maar concepten die de oorzaken van de problemen bestrijden in plaats van alleen de symptomen. Onze concepten zijn aangepast aan de sociale en politieke context in Somalië. Op deze manier willen we dat de aanpak steeds vanuit de mensen wordt ontwikkeld.’

In haar vrije tijd is Abukar vooral actief voor Stichting Breathing, die culturele concepten ontwikkelt en uitvoert. Zo is ze een van de initiatiefnemers van Mogadishu Blues, een concert met Somalische vocalisten en in Nederland woonachtige musici, met roots in Afrikaanse muziekgenres, jazz en westerse klassieke muziek. ‘Mogadishu Blues herinnert het Somalische publiek aan de tijd van voor de oorlog in Somalië. De bedoeling is dat dit een feest der herkenning wordt, dat de Somaliërs zich door de muziek verbonden voelen met elkaar en zich gesterkt voelen in de context van het hier en nu in Nederland. Een volk dat door een ongeriefelijk verleden toch kracht haalt uit een rijke traditie van muziek en vertellingen. Ook willen we een niet-Somalisch publiek laten kennismaken met de muzikale en poëtische tradities van de Somalische gemeenschap, die tot nu toe te weinig aan bod zijn gekomen. Het concert is een ode aan de oude tijden, toen vrijheid en tolerantie vanzelfsprekend waren in Somalië.’

Op je eigen manier

Abukar heeft haar draai nu gevonden. Haar manier van betrokkenheid past bij haar generatie, zegt ze. ‘De eerste generatie, onze ouders, stuurden geld. Sommigen hebben hun eigen kleine organisatie opgericht of een gezondheidscentrum of school geopend. Zij voelden zich daar meer thuis dan hier. Voor de tweede generatie geldt dat ze zich meer verbonden voelen met Nederland en meer vanuit hun professionele achtergrond iets willen doen voor hun land van herkomst. Je hoeft niet altijd een stichting op te richten om iets te betekenen. Voor mijzelf geldt dat ik het veel belangrijker vind om vanuit mijn

achtergrond als politicoloog een bijdrage te leveren aan Somalië. Een stichting oprichten is niets voor mij. Iedereen moet op zijn eigen manier ontdekken op welke wijze hij de beste bijdrage kan leveren, zolang het doel maar is om kennis over te dragen. Hoe ik het nu doe is voor mij een mooie manier om iets voor de wereld te betekenen.’

Over de bijdrage van de diaspora aan het ontwikkelingsdebat in Nederland heeft ze gemengde gevoelens. ‘Je ziet eigenlijk twee stromingen binnen de diaspora. Je hebt jongeren die teruggaan en die heel veel doen. Die zie je zelden in debatten over de rol van de diaspora binnen de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking. Bovendien wordt nationaal en internationaal veel gedaan op het gebied van migratie en ontwikkeling. De rol van de diaspora staat al op de politieke agenda. De vraag is, waar staan we nu en wat moet nog gebeuren? Een constructievere manier van meedenken en meepraten. Ik mis verdieping in het debat. We zijn blijven steken in de roep dat we gehoord moeten worden, terwijl dat al structureel gebeurt. De realiteit in Afrika en in Nederland haalt ons in. Het debat heeft vernieuwing nodig, en dat kan door specialisatie en kunde. Diaspora zijn maakt ons niet per se deskundig in alles wat met Afrika te maken heeft.’

In boosheid en frustratie blijven hangen heeft volgens haar geen zin. ‘Ik ben meer van de filosofie: *just do it*. Neem je lot in eigen handen. Op een communicatietraining heb ik geleerd dat het enige waar je controle over hebt jezelf is. Het beste is om te kijken hoe je zelf iets beter kan maken en niet boos te zijn op wat iemand anders had kunnen doen. Het heeft geen zin om te roepen dat Nederlandse ontwikkelingsorganisaties niet naar migranten luisteren. Ga zelf aan de slag en zorg dat ze op een gegeven moment niet meer om je heen kunnen. Al die negatieve energie, die slachtofferrol is zo twintigste-eeuws. Stop met klagen en ga beginnen om je menselijke kapitaal te investeren in die landen.’ ■

HOE NU VERDER – 65 JAAR NEDERLANDSE ONTWIKKELINGS- SAMENWERKING

STEFAN VERWER, LAU
SCHULPEN, RUERD RUBEN
September 2014

Hoe nu verder – 65 jaar Nederlandse ontwikkelingssamenwerking bevat persoonlijke bijdragen van belangrijke spelers in het Nederlandse ontwikkelingsdebat: beleidsmakers, politici, wetenschappers, journalisten en directeuren van ontwikkelingsorganisaties. Zij geven geen kant-en-klare oplossingen, maar analyseren ontwikkelingssamenwerking vanuit Nederlands en mondiaal perspectief. Met het boek willen de samenstellers richting geven aan het debat over de toekomst van internationale samenwerking

Paperback, 448 pagina's, € 17,50

REFRAMING THE MESSAGE

Een discussie over de beeldvorming rond ontwikkelingssamenwerking

SAMENSTELLING:
SIRI LIJFERING

Aan de ene kant het besef dat hulporganisaties integere beelden moeten gebruiken en ook de context van het verhaal moeten vertellen. Aan de andere kant de noodzaak van stevige fondsenwerving door straffe bezuinigingen. Over dit dilemma gaat *Reframing the Message*. Een weergave van het journalistieke debat waarmee Wilde Ganzen en Vice Versa het onderwerp wilden verdiepen en de discussie een stap verder brengen. Achtergronden, feiten, interviews en meningen van opinieleiders op het gebied van fondsenwerving en campagnevoeren. Daarnaast biedt het praktische tools waarmee ontwikkelingsorganisaties aan de slag kunnen.

Paperback, 128 pagina's, € 14,50

LEREN IS... OMDENKEN

‘Nederland kan van ons leren’

Dit jaar zijn voor het eerst zuidelijke organisaties uitgenodigd om direct deel te nemen aan allianties die bij de Nederlandse overheid subsidie aanvragen. Hoe kijken zij tegen de strategische partnerschappen aan en wat betekent lobby en advocacy in de Afrikaanse context? Vice Versa maakte in Oeganda kennis met het African Centre for Global Health and Social Transformation.

tekst en beeld **Selma Zijlstra**

Het is regenseizoen in Oeganda. Francis Omaswa moet op zijn kantoor in Kampala regelmatig zijn stem verheffen om boven het geraas van de regen uit te komen. Het zet zijn boodschap zo mogelijk nog meer kracht bij. Een boodschap die gaat over het belang van een nieuw zelfvertrouwen en goed functionerende gezondheidssystemen voor Afrika.

Omaswa is uitvoerend directeur van het African Centre for Global Health and Social Transformation (ACHEST), een ngo die in Afrika onder lokale gemeenschappen onderzoek doet naar gezondheid en lobbyt voor betere gezondheidssystemen. Het is een van de 28 zuidelijke organisaties die binnen een alliantie meedingen naar overheidssubsidie in het kader van de strategische partnerschappen van minister Ploumen. Ook al werden zuidelijke ngo's eerder al direct gefinancierd via ambassades of specifieke tenders, het is dit keer voor het eerst dat het subsidiekader voor financiering van het maatschappelijk middenveld openstaat voor zuidelijke organisaties.

De Nederlandse organisaties Wemos en AMREF Flying Doctors maakten van die nieuwe gelegenheid gebruik. Ze besloten te werken aan betere gezondheidssystemen om seksuele en reproductieve gezondheid en rechten (SRGR) te bevorderen en zochten naar een sterke Afrikaanse partner. Die vonden ze in ACHEST. Ook het in Amsterdam gezetelde Health Action Internatio-

Francis Omaswa, directeur van ACHEST: 'We willen Afrika een houding teruggeven van: yes, we can!'

nal (HAI) schoof aan. En zo werd de alliantie Health Systems Advocacy for Africa geboren.

Zelfbewuste partner

Met ACHEST is een zelfbewuste partner binnengehaald. Omaswa vertelt: 'We willen oplossingen die door Afrikanen zelf zijn bedacht en worden

beheerd. Het is ons doel dat we in Afrika excellentie nastreven, zelfvertrouwen terugwinnen en zaken voor onszelf kunnen regelen. We willen Afrika een houding teruggeven van *yes, we can!*'

Deze houding zit Omaswa in het bloed. Nadat hij in Groot-Brittannië studeerde voor hartchirurg en vijf jaar lang in Nairobi werkte, kwam hij

na de val van dictator Idi Amin in de vroege jaren tachtig terug naar Oeganda. Hij was toen 39. In een ziekenhuis in het afgelegen gebied Ngora in het noordoosten van het land begon hij te werken als Medical Superintendent. Zijn ogen glinsteren als hij eraan terugdenkt. 'Het was een spannende tijd. We hadden helemaal niets. Bewoners uit de regio en zelfs het personeel dachten dat we dat ziekenhuis nooit succesvol konden laten draaien. Als er iets misging, lachte men en zei: "Zie je wel, dit is Oeganda, niets werkt hier." Maar mijn geloof hield stand. Ik overtuigde de lokale medewerkers, de doktoren, verpleegsters, medische assistenten en zelfs de tuinman en de chauffeurs, dat ze het konden, dat ze een inkeping konden maken, dat ze operaties konden uitvoeren en dat ze zieken konden verzorgen. Door kleine bijdragen te vragen aan patiënten en dankzij steun van donoren konden we de basisinstrumenten voor ons ziekenhuis verzamelen. Ik leerde ze verantwoordelijk te zijn: als iemand in de ochtend naar alcohol rook, sprak ik ze erop aan. Mensen waren enorm gedemotiveerd in het begin, maar langzamerhand werden ze positief. Ze zagen dat verandering mogelijk was. Na twee tot drie jaar liep dat ziekenhuis heel erg goed. De vliegtuigen van AMREF Flying Doctors brachten patiënten mee vanuit het hele land en zelfs uit Kenia. Evenals koekjes en snoep', glimlacht hij terwijl hij mijmerend terugdenkt. 'Het is een van de beste dingen die ik tijdens mijn leven heb gedaan.'

Heeft u het gevoel dat donoren meegaan in de trend dat Afrikanen het heft in eigen handen moeten nemen?

Omaswa: 'Ze zeggen van wel. Maar de uitdaging is om die woorden in actie om te zetten. *To walk the talk*. Donoren geven nog steeds geld aan hun eigen ngo's om met ons samen te werken. Maar zij bouwen vervolgens vooral hun eigen capaciteit op en niet die van lokale organisaties. Wanneer het project ophoudt, wordt het niet voortgezet. Daarnaast kunnen we niet altijd doen wat we willen. Al sinds het moment dat ik binnen het ministerie voor gezondheidszorg werkte, probeer ik donoren zover te krijgen dat ze interventies op gemeenschapsniveau financieren zodat lokale regeringen versterkt kunnen worden. Op lokaal niveau begint alles. Daar gaan mensen naar het ziekenhuis, daar worden ze geboren, daar gaan ze dood. Als die systemen op gemeenschapsniveau goed worden georganiseerd, kun je zoveel meer doen. Maar het lukt niet – ik denk vooral omdat donoren graag snel resultaten willen laten zien aan hun achterban. Het is gemakkelijker te zeggen dat je voor 100 ambulances hebt gezorgd.'

Francis Omaswa en zijn collega Peter Eriki op het kantoor van ACHEST

Hoe zit het bij de strategische partnerschappen? Zijn die gelijkwaardig?

Omaswa: 'Ja. Ieder van ons heeft duidelijk te onderscheiden rollen. AMREF is sterk in capaciteitsopbouw en relaties met gemeenschappen, wij zijn sterk in onderzoek en ook in capaciteitsopbouw, en hebben connecties met Afrikaanse leiders. Health Action International deed mee vanwege haar expertise op het gebied van capaciteitsopbouw en haar effectieve lobby als het gaat om toegang tot medicijnen. Wemos is goed in de internationale lobby. We vullen elkaar dus aan.'

Wat zijn de belangrijkste uitdagingen voor seksuele en reproductieve rechten in Afrika?

Omaswa's collega Peter Eriki, die tot nu toe het gesprek met stille interesse heeft gevolgd, vertelt: 'Moedersterfte. Het dichtstbijzijnde ziekenhuis met voldoende personeel en medicijnen is vaak ver weg en vooral als vrouwen 's nachts bevallen lukt het ze vaak niet op tijd het ziekenhuis te bereiken.'

Omaswa: 'Ook culturele gebruiken zoals vrouwenbesnijdenis zijn alomtegenwoordig, of het gebruik van traditionele medicijnen tijdens de zwangerschap die complicaties in de baarmoeder veroorzaken. Meisjes die op hun 14e of 15e al trouwen. Of weduwes die verplicht met de broer van hun man moeten trouwen. Als hun man hiv/aids had, dragen ze dat weer over. Daarom is het belangrijk om te werken met lokale leiders. Als je culturele praktijken wilt veranderen, heeft

'Met sms'jes naar parlementariërs zorgden ngo's ervoor dat het salaris van zorgpersoneel werd verviervoudigd'

het geen zin om naar dorpen te gaan en mensen zomaar te vertellen wat ze moeten doen.'

Ik hoorde van een jonge Oegandese vrouw dat ze tijdens de geboorte van haar eerste kind met zeventien vrouwen tegelijkertijd beviel. Er was slechts één verloskundige. Twee vrouwen overleefden het niet. Wat is de oorzaak hiervan?

Omaswa: 'Te weinig geld om verloskundigen te trainen en te betalen. Maar planning is nog belangrijker. Daarmee kun je creatieve oplossingen verzinnen en per kliniek uitrekenen hoeveel bedden en zusters er nodig zijn.'

Eriki: 'Ook gezinsplanning is essentieel. Als er niet zoveel kinderen geboren zouden worden, zouden er misschien zeven in plaats van zeventien vrouwen tegelijkertijd bevallen.'

Omaswa: 'Precies. Daarom zijn voorbehoedsmiddelen ook zo belangrijk. Je moet ervoor zorgen dat je deze verstrekt in toiletten en dergelijke, zodat adolescenten er niet voor naar de winkel hoeven.' Hij lacht: 'Anders wil niemand meer met je trouwen als je voortdurend condooms komt kopen.'

Wat houdt lobby en advocacy voor seksuele en reproductieve gezondheid en rechten in de Afrikaanse context precies in?

Omaswa: 'Een van de belangrijkste dingen is sterke gezondheidssystemen. Zonder een goed werkend zorgstelsel kun je geen SRGR verbeter-

ren. Laat ik het uitleggen aan de hand van een voorbeeld: immunisatievaccinaties. Het begint bij regeringsbeleid dat ouders hun kinderen moeten laten vaccineren. Dan moet je een importsysteem hebben om het materiaal in te voeren. Je moet kunnen tellen hoeveel vaccinaties het land binnenkomen. Dan moet je het materiaal van het vliegveld naar de klinieken kunnen transporteren. Je hebt de vloeistof nodig, de injectienaalden, koelsystemen, auto's en bovenal gezondheidswerkers die de kinderen kunnen vaccineren. Het gaat om het hele systeem achter gezondheid: de organisatie, de planning, onderzoek, een workforce en leiderschap. Zie wat er gebeurt in landen als Liberia en Sierra Leone: ebola kon zich daar verspreiden, want het ontbrak aan een goed gezondheidssysteem.'

Wat is de belangrijkste uitdaging om zo'n systeem op poten te krijgen?

Omaswa: 'Dat is de *mindset* en het gevoel van eigenaarschap. Hoe overtuigen we mensen op het ministerie dat zij verantwoordelijk zijn voor de gezondheid van hun mensen? Vaak denken ze nog steeds: de donoren doen het wel, ik doe dit gewoon voor de lol. Ik kan schoolgeld voor de kinderen betalen, mijn eten en de huur. Straks kan ik met pensioen en komt alles goed. Ze kunnen af en toe eens naar Genève vliegen, her en der een praatje maken, en als ze terugkomen verandert er niets. We willen dat ze zich ervan bewust worden dat ze die baan niet voor de lol hebben. We vertellen ze: "Dit is jouw baan. Geef anderen niet de schuld. Neem verantwoordelijkheid, pak het leiderschap op."

Wat voor concrete successen hebben jullie weten te behalen op het gebied van lobby en advocacy?

Eriki: 'We mobiliseren bijvoorbeeld ngo's om bij de lokale regeringen te lobbyen voor meer budget voor seksuele en reproductieve gezondheid en rechten. Die budgetten gaan vervolgens naar de nationale regering waarna het parlement erover beslist. Twee jaar geleden lobbyden ngo's succesvol voor een hoger salaris voor zusters. Ze stuurden massaal sms'jes naar parlementariërs die er vervolgens voor zorgden dat het salaris van het zorgpersoneel werd verviervoudigd. Een enorm succes.'

In Nederland is het de eerste keer dat ngo's en regering zo nauw samenwerken. Sommigen vrezen dat ngo's hun onafhankelijkheid ten opzichte van de overheid verliezen. Wat denkt u daarvan?

Omaswa: 'Als je geld krijgt van de regering, kun je niet zomaar wat doen. In Oeganda krijgen *faith-*

based organisations geld van de overheid en wordt er een Memorandum of Understanding getekend waarin ze het eens worden wat ze doen met het geld. Het moet een wederzijdse relatie zijn waarin je elkaar steunt. Ngo's moeten regeringen helpen om hun rol te vervullen, niet om hen naar beneden te trekken. Als je aan *naming and shaming* doet, zal de regering een volgende keer wellicht niet meer met je willen praten. Maar als je ze probeert te beïnvloeden, te inspireren, zullen ze nog een keer met je willen praten.'

Eriki vult aan: 'Het is belangrijk om te focussen op het positieve en de mogelijkheden tot verandering. Als de regering ook maar een klein succesje heeft gehaald, applaudisseren we voor ze; dan voelen ze zichzelf goed en belangrijk en praten ze de volgende keer graag met je. Er zijn hier ook activistische groeperingen. Die hebben nu de regering voor het Gerechtshof gesleept omdat twee moeders zijn gestorven terwijl ze bevielen. Dan kun je wel bezig blijven. Hoe wil je de regering bevechten? Hun apparaat is te groot voor je. Op die manier kun je geen structurele invloed uitoefenen. Het gaat om resultaten.'

Als er een mogelijkheid was om directe financiering te krijgen zonder allianties met Nederlandse partners, zou u dat liever doen?

Eriki: 'Als de verschillende verantwoordelijkheden duidelijk zijn afgebakend, dan zijn partnerschappen heel waardevol. Dit is de nieuwe wereld, waarin Noord en Zuid op een gelijkwaardige manier samenwerken om te werken aan een gemeenschappelijke agenda.'

Omaswa: 'Een heel belangrijk punt. Het zijn niet alleen meer Afrikanen die leren van het Westen, maar het is ook andersom. Ik heb verschillende keren het Britse parlement toegesproken. Zij hebben dingen van ons overgenomen, zoals *taskshifting*, dat inhoudt dat bepaalde, minder complexe zaken uitgevoerd kunnen worden door mensen die minder training hebben gehad. Ook Nederland kan van ons leren. Jullie gezondheidssystemen zijn zo duur, dat kan een stuk goedkoper. In Afrika hebben we geleerd creatieve oplossingen te bedenken. Als er geen chirurg was, kan ook een technicus een bepaald deel van een operatie uitvoeren, of een verpleegster. Daarnaast worden er in Nederland heel veel dure labtests gedraaid. Terwijl we in Afrika naar de hele mens kijken. We praten met ze, luisteren naar ze, we onderzoeken ze en zo komen we achter een heleboel dingen. Daar hoeven niet altijd direct dure tests aan te pas te komen. Het is goedkoper en geeft een menselijk gezicht aan de gezondheidsdiensten. En de patiënten waarderen het enorm.' ■

De 'maestro' van de RVO

Robert Dijksterhuis

Bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland is Robert Dijksterhuis verantwoordelijk voor de uitvoering van het bedrijfsleveninstrumentarium van het Nederlandse ontwikkelingsbeleid. Vice Versa zocht hem op. 'OS is een *buyer's market* geworden. Vroeger waren bijna alle diensten die wij wilden leveren welkom. Nu maken ontwikkelingslanden daar zelf keuzes in.'

tekst **Marc Broere en Selma Zijlstra**

©Leonard Fwstle

Robert Dijksterhuis houdt kantoor in het prachtige 'centercourt' van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland op de Prinses Beatrixlaan in Den Haag, op minder dan vijf minuten lopen van het ministerie van Buitenlandse Zaken, zijn vorige werkgever. Voordat we met het interview beginnen, geeft Dijksterhuis een uitgebreide introductie van zichzelf. Zo begint een interview in Afrika vaak ook – de Poolse meesterjournalist Ryszard Kapuchinski omschreef het als: 'In Afrika gaat een ontmoeting vooraf aan een interview.' Dijksterhuis heeft veel te vertellen: bijvoorbeeld over zijn loopbaan op het ministerie van Buitenlandse Zaken die voorafging aan zijn functie als afdelingsmanager internationale ontwikkeling van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl). In deze hoedanigheid is hij sinds maart de belangrijkste man van Nederland als het gaat om de uitvoering van het bedrijfsleveninstrumentarium uit het Nederlandse ontwikkelingsbudget.

Tijdens zijn studie maatschappijgeschiedenis begon Dijksterhuis in 1991 als stagiair op het ministerie van Buitenlandse Zaken. Onder minister Pronk hielp hij mee om de internationale donorconferentie voor Indonesië te organiseren. Na zijn studie keerde hij terug als werknemer op het ministerie en er volgden al snel uitstapjes naar 'niet-traditionele' ontwikkelingsprogramma's, zoals het MATRA-programma in Oost-Europa, het opzetten van het bedrijfslevenprogramma PSOM en het uitbesteden en onderbrengen van ORET bij de FMO.

In 2001 werd Dijksterhuis hoofd van de afdeling Ondernemerschap en Bedrijfsontwikkeling en was hij een van de eindverantwoordelijken

van de notitie 'Ondernemen tegen armoede' van toenmalige ministers Eveline Herfkens en Annetje Jorritsma. Onder minister Koenders was Dijksterhuis samen met onder andere de huidige Groenlinks-fractievoorzitter Bram van Ojik betrokken bij de zogeheten 'Schoklandakkoorden' die een enorme groei van Publiek-Private-Partnerschappen (PPP's) tussen overheid, kennisinstellingen, bedrijven en ngo's teweegbracht. Na onder andere nog een verrassende *career move* als hoofd van de afdeling gender, ging hij voor de vacature bij RVO.nl. Lang hoefde Dijksterhuis er niet over na te denken. 'Ik heb de combinatie van hulp en bedrijfsleven altijd heel boeiend gevonden en er in de loop der jaren natuurlijk ook veel kennis over opgebouwd.'

Dijksterhuis is nu verantwoordelijk voor alle opdrachten die DGIS bij de Rijksdienst heeft uitstaan. Dan gaat het om het complete bedrijfsleveninstrumentarium zoals ORIO (Ontwikkelingsrelevante Infrastructuurontwikkeling), PSI (Private Sector Investeringsprogramma) en het veelbesproken Dutch Good Growth Fund. Ook het Fonds Duurzaam Water en de Faciliteit Duurzaam Ondernemen en Voedselzekerheid is bij de RVO.nl ondergebracht. Daarnaast voorziet de RVO.nl in de uitvoering van enkele programma's op het gebied van energie en rampenrisicovermindering.

Je zou bijna denken dat RVO.nl belangrijker is geworden dan DGIS en u belangrijker dan directeur-generaal Christiaan Rebergen.

Lachend: 'Wauw.' Dan serieus: 'We zijn inderdaad een grote uitvoerder van programma's geworden, maar het beleid wordt natuurlijk door Buitenlandse Zaken gemaakt. Christiaan zit met minister Ploumen aan tafel om over dat beleid te praten, ik niet. Het is wel zo dat het ministerie ons steeds vaker vraagt om het beleid te voeren

'We moeten niet denken dat het Dutch Good Growth Fund de plek van PSI gaat innemen'

met de kennis die wij opdoen uit onze programma's. We hebben alleen al 460 PSI-projecten lopen die een enorme bron van informatie zijn over de landen waar deze projecten plaatsvinden en goed aangeven waar ondernemers tegenaan lopen. Datzelfde geldt voor ORIO en het Fonds Duurzaam Water. De uitvoering van dit soort grootschalige programma's, met soms tientallen mensen in het veld, gebeurt steeds minder door DGIS zelf. Natuurlijk is de bilaterale hulp in de vijftien partnerlanden, die begeleid wordt vanuit de Nederlandse ambassades in die landen, ook nog een groot deel van het OS-beleid, maar wij hebben honderden activiteiten lopen die allemaal redelijk bedrijfsgeoriënteerd zijn. Ik denk dat als het om private-sectorontwikkeling gaat het ministerie ons ook wel ziet als hét loket. Als bedrijven iets willen met ontwikkelingslanden, dan is RVO.nl de eerste ingang. Wij hebben het overzicht over het hele bedrijfsleveninstrumentarium en zijn de plek waar alles samenkomt.'

Op jullie website staat dat RVO.nl er is voor 'ondernemend Nederland'. Vallen daar ook ngo's onder?

'Met ondernemend Nederland doelen wij op ondernemende mensen. Die kunnen zeker ook bij ngo's werkzaam zijn. We faciliteren bijvoorbeeld PPP's binnen het Fonds Duurzaam Water. Daarbij is het zelfs een voorwaarde dat er een ngo aan boord moet zijn van zo'n partnerschap.'

Mensen die zich met private-sectorontwikkeling binnen het ontwikkelingsbeleid bezighouden laten zich met enige regelmaat negatief uit over ngo's. Ngo's zouden ouderwets en niet meer van deze tijd zijn. Hoe ziet u dat?

'Daar ben ik het niet mee eens. De financieringskraan voor ngo's vanuit de Nederlandse overheid wordt steeds verder dichtgedraaid. Veel ngo's zijn daarom heel actief geworden in het aanboren van nieuwe financieringsbronnen. Dat zou nooit gelukt zijn als ngo's ouderwets en niet meer van deze tijd waren geweest. ICCO en Cordaid bijvoorbeeld zijn echt ondernemende ngo's geworden. Hivos richt zich meer op tegenspraak, met activiteiten op het terrein van mensenrechten en gender. Zo heeft iedere ngo zijn niche en identiteit weer opgezocht door de bezuinigingen.'

Vindt u het een goede zaak dat sommige ngo's de kant van private-sectorontwikkeling zijn opgegaan? Kan een schoenmaker zich niet beter bij zijn leest houden?

'Ik denk dat het prima is. Je ziet dat het onderscheid tussen bedrijven en ngo's steeds verder vervaagt. Bedrijven zien ook dat ze ngo's nodig hebben om maatschappelijk verantwoord te ondernemen. Dit is een trend die overigens al vanaf

de eeuwwisseling aan de gang is. Ik herinner me nog een van de eerste PSOM-projecten die we hadden. Een Nederlandse ondernemer wilde in Ghana verse ananas verwerken en naar de Albert Heijn in Nederland exporteren. Hij kon zelf een loods in Tamale neerzetten en die ananas in stukjes hakken, maar had wel een gegarandeerde toevoer van ananas nodig. Daar kwam ICCO om de hoek kijken. Zij konden de boeren organiseren en zorgen dat er voldoende ananas werd geleverd. Dat kon de Nederlandse ondernemer niet.

Ik vind die toenadering tussen ondernemers en ontwikkelingsorganisaties heel belangrijk omdat je samen bezig bent om problemen op te lossen. Je hebt organisaties nodig die op de barricades gaan staan, maar ook een ander frame van samenwerking. Ik heb hier ook veel discussies over gehad toen ik nog hoofd was van de gender-afdeling op het ministerie. We deden ieder jaar mee aan een grote VN-bijeenkomst over gender in New York. Daar waren ook de meer radicale gendergroepen aanwezig die met de vuist omhoog *Sisters unite!* schreeuwden. Ik ben met hen hierover in discussie gegaan. Als je *Sisters unite!* roept, sluit je mij als man uit. Dit terwijl je zowel mannen als vrouwen nodig hebt om meer gender-gelijkheid te krijgen; je moet met elkaar aan de slag. Ik vind het wel degelijk belangrijk dat er ngo's zijn die misstanden aan de kaak stellen. Alleen moeten er aan de andere kant dan ook ngo's zijn die samenwerken met bedrijven om gezamenlijk problemen op te lossen, zoals watervoorziening, de distributie van voedsel en de gevolgen van klimaatverandering.'

Denkt u dat ngo's uit overtuiging meer aan private-sectorontwikkeling zijn gaan doen of dat ze gewoon de geldstromen volgen?

'Laat ik de vraag omdraaien. Als de doelgroep in ontwikkelingslanden vraagt om meer marktgeoriënteerde producten, kun je dan als ngo nog nee zeggen als het je ambitie is om vraaggestuurd te werken? Wat doe je bijvoorbeeld als je gevraagd wordt om verzekeringssystemen te helpen opzetten? Sommige organisaties maken de keuze om dan te zeggen dat ze hier niet voor doorgeleerd hebben, maar wel in het campagnevoeren. Anderen gaan kijken waar ze die kennis vandaan kunnen halen. Maar kijk, als je spreekt over armoede is dat natuurlijk meer dan een economisch verhaal alleen. Ik geloof zelf in de OESO-indeling van armoede. Daarin wordt armoede afgeschilderd als een vijfhoekig monster. Het heeft sociale, politieke, economische, culturele en veiligheidsdimensies. Wij richten ons als RVO.nl vooral op dat economische deel van dat monster, maar die andere aspecten van armoede zijn ook heel belangrijk om te bestrijden.'

Heeft u niet het idee dat Nederland een

paar van die hoofden van dat monster steeds meer verwaarloost, bijvoorbeeld de sociale kant van armoede? Op het gebied van onderwijsprogramma's bijvoorbeeld doen we nauwelijks meer iets.

'De afbouw van onderwijs is een bewuste keuze van oud-minister Koenders geweest. We hebben toen vastgesteld dat Nederland als donor geen unieke toegevoegde waarde had op het gebied van onderwijs en zijn toen veel meer de focus gaan leggen op waar wij wel een toegevoegde waarde hebben. Je ziet ook dat ontwikkelingslanden steeds beter zelf weten bij welke donor ze welke oplossing kunnen vragen of inkopen. Ook dat hoort bij deze tijd. Wij hebben via ORIO allerlei programma's op het gebied van infrastructuur, maar voor een simpele weg in Afrika hoeft niet meer bij Nederland aan te kloppen. Dat kan een Chinees veel goedkoper. Als het om heel ingewikkelde infrastructuur gaat, bijvoorbeeld bij het oplossen van waterproblemen, dan is Nederland wel de logische partner om te benaderen. Een verandering die ik de afgelopen vijftien jaar echt heb gezien is dat ontwikkelings-samenwerking een *buyer's market* is geworden en geen *seller's market* meer is. Vroeger waren bijna alle diensten die wij met ontwikkelingssamenwerking wilden leveren welkom. Nu worden ontwikkelingslanden steeds kritischer en laten ze weten wat ze wel en niet van ons willen. Ze maken daar zelf keuzes in. Dat is een heel gezonde ontwikkeling.'

Kritische studies

Tijd om het bruggetje te maken naar het bedrijfsleveninstrumentarium zelf. Dijksterhuis bevindt zich in een niche die de wind mee heeft. Private-sectorontwikkeling lijkt zeker in het huidige beleid van minister Ploumen als het belangrijkste middel te worden gezien om armoede te bestrijden. De evaluaties die tot dusverre over private sectorontwikkeling zijn verschenen lijken deze keuze vooralsnog echter niet te rechtvaardigen. Een evaluatie van het PSOM/PSI-programma bijvoorbeeld stelde dat er weinig *spill over*-effecten zijn omdat veel projecten, zoals bloemenbedrijven, alleen maar importeren en exporteren en zo weinig waarde creëren in ontwikkelingslanden zelf. Eerder dit jaar verscheen ook de studie van de IOB waarin het complete bedrijfsleveninstrumentarium onder de loep werd genomen. Een van de belangrijkste conclusies daaruit was dat niet bewezen kon worden dat de verschillende bedrijfslevenprogramma's bijdragen aan armoedebestrijding.

Wat vindt Dijksterhuis hiervan? 'Niet bewezen' wil niet zeggen dat het geen effect heeft. Het is alleen niet aangetoond', stelt hij. 'Het probleem van private-sectorontwikkeling is het attributievraagstuk. Hoe kun jij aantonen dat

jouw interventie heeft geleid tot economische groei? Er zijn namelijk zoveel factoren die meespelen. Je kunt een bepaald effect wel aannemelijk maken, maar bewijzen is lastig.'

Kunt u een voorbeeld geven?

'Neem een brug die we met ORIO-geld bouwen in Bangladesh. Ik kan uitrekenen hoeveel meer mensen er over die brug lopen of rijden in vergelijking met vroeger toen ze met een bootje moesten oversteken. Dit heeft waarschijnlijk tot gevolg dat er positieve lokale economische effecten zijn die weer kunnen leiden tot meer handel, meer banen en meer economische groei. Met al onze ORIO-projecten maken we daar ook een inschatting van. Het kost echter ontzettend veel tijd om echt een nulmeting te doen, zoals de IOB graag ziet, en na vijf jaar terug te komen en het economische effect te meten. Vergeet niet dat het om 460 projecten gaat waar gemiddeld zeven of acht ton financiering van ons in zit. Dan is zo'n bijna wetenschappelijke evaluatie een enorm kostbare zaak. Het moet wel in verhouding staan.'

Problemen met MKB

Ook het Dutch Good Growth Fund (DGGF), misschien wel het meest controversiële onderdeel van het beleid van minister Ploumen, leggen we aan Robert Dijksterhuis voor. Een zogeheten revolverend fonds dat zichzelf moet terugverdienen, maar waarvan zelfs pro-bedrijfsleven mensen als Nanno Kleiterp van de FMO en André Dellevoet van het African Business Challenge Fund zeggen dat het niet in een behoefte voorziet, dat het beschikbare geld nooit weg te zetten valt en dat het nooit revolverend kan zijn als er ook nog ontwikkelingsimpact behaald moet worden. Ploumen heeft de komende jaren 700 miljoen euro voor het DGGF uitgetrokken. 'Ik denk dat het DGGF in een duidelijke niche binnen het ontwikkelingsbeleid zit. We gaan de komende tijd ontdekken hoe groot die niche is', zegt Dijksterhuis. Om er in krachtige bewoordingen aan toe te voegen: 'Voor mij staat als een paal boven water dat er een financieringsprobleem is met het MKB, het midden- en kleinbedrijf, in ontwikkelingslanden. Verder moeten we niet denken dat het DGGF de plek van PSI gaat innemen. PSI steunde risicovolle investeringen in ontwikkelingslanden van Nederlandse ondernemers, en bij het DGGF moet het geld weer terugkomen.'

Dijksterhuis denkt niet dat je kunt stellen dat de markt vanuit Nederlandse ondernemers voor het DGGF te klein zou zijn. 'Het feit dat het FMO niet gelukt is om voldoende Nederlandse MKB'ers te vinden om in ontwikkelingslanden te gaan ondernemen, wil niet zeggen dat wij ze niet vinden. Ik denk dat wij veel meer contacten met Nederlandse ondernemers hebben dan FMO. Iedere Nederlandse ondernemer kent namelijk

RVO.nl. Het zal zich de komende tijd gaan uitwijken hoe groot die belangstelling is. Je zit natuurlijk met de nasleep van de financiële crisis. Veel bedrijven zijn vooral met zichzelf bezig en dan kan een groot avontuur in het buitenland lastig zijn. Maar ik ga die uitdaging graag aan.'

Hoeveel aanmeldingen van Nederlandse MKB'ers zijn er tot dusverre bij het DGGF?

'In de eerste drie maanden dat het loket open is hebben zich honderd partijen gemeld met wie we een *quickscan* hebben gedaan. Daarin moeten ze kort uiteenzetten wat hun gedachten zijn. Daarvan bleek een derde voldoende ver ontwikkeld te zijn voor een volgende stap en met tien van hen zijn we op dit moment verder in gesprek. Dat is ook in lijn met onze verwachtingen.'

Hoe groot mag het risico zijn dat het geld zich niet terugverdient? En krijg je bij lage risico's wel voldoende ontwikkelings-impact?

'Dat hoeft elkaar niet uit te sluiten. Je hebt investeringen in de *bottom of the pyramid* die commercieel haalbaar zijn. Neem mobiele telefonie in Afrika, dat is enorm *booming*. Ik weet nog dat Celtel twaalf jaar geleden bij de FMO langsging met plannen om mobiele telefonie in kleine economieën in Afrika te ontwikkelen en dat ze bij FMO zeiden dat dit financieel te risicovol was. Nu heeft vrijwel iedereen een mobiele telefoon in Afrika en is het juist een succes onder de arme bevolkingsgroepen. Celtel is voor bijna anderhalf miljard verkocht aan een Koeweitse investeringsmaatschappij, waardoor Mo Ibrahim de rijkste man van het Afrikaanse continent is geworden. Het gaat erom dat je met ondernemers werkt die weten waar ze het over hebben en daar een goede markt voor weten te vinden. Wat ik een heel positieve trend vind is dat ondernemers Afrika steeds meer zien als een potentiële markt van één miljard mensen die een inkomen hebben en spullen willen kopen. Alleen de banken zijn nog wat terughoudend, zij zien vooralsnog veel minder kansen dan ondernemers. Wat ik hoop is dat we aan banken kunnen laten zien dat het kan. Rabobank, ING, ABN: jullie kunt een lening geven aan bedrijven en die wordt ook echt terugbetaald. Mede daarom hebben we dit ook mede opgepakt en daarom is dit programma ook een tandje zakelijker dan PSI. We hopen dat als leningen terugkomen de banken zullen zeggen dat ze dit al veel eerder hadden moeten doen en zelf die leningen gaan verstrekken.'

Er ligt dus een zware druk op de schouders van de pioniers van het DGGF?

'Absoluut.' ■

Blijft inclusie een blinde vlek?

Inclusie van mensen met een beperking belooft een belangrijk onderdeel van de post-2015 ontwikkelingsagenda van de VN te worden, maar het onderwerp krijgt in Nederland nog weinig aandacht. Kees van den Broek, Harriët de Jong en Mosharraf Hossain van het International Disability and Development Consortium, roepen de Nederlandse overheid en ontwikkelingsorganisaties op om de waarde van inclusie te gaan inzien.

tekst **Siri Lijfering**

Leave no one behind ofwel 'laat niemand achter', is niet alleen het credo van het Amerikaanse leger, maar moet ook het nieuwe kernprincipe worden van de post-2015 ontwikkelingsagenda volgens het High Level Panel van de Verenigde Naties (VN). Niemand achterlaten is een erecode in de oorlogsvoering: wanneer iemand gewond is geraakt op het slagveld heb je de morele plicht om diegene niet in de steek te laten. Dit geldt ook voor de inclusie van mensen met een beperking in ontwikkelingssamenwerking; mensen met een handicap moeten worden ondersteund om mee te kunnen komen. Maar inclusie gaat om meer dan een morele verplichting, stelt Kees van den Broek, directeur van het Liliane Fonds. 'Inclusie van mensen met een beperking is bovenal een mensenrechtenkwesitie. Tot voor kort werden mensen met een handicap gezien als een marginaal probleem; een uitzondering op de regel waarvoor speciaal doelgroepenbeleid moesten worden ontwikkeld. Maar dat is het zeker niet! Je vindt mensen met een handicap dwars door de hele maatschappij heen, het is een *cross-cutting issue*.'

Volgens een rapport van de Wereldgezondheidsorganisatie WHO en de Wereldbank zijn er wereldwijd bijna een miljard mensen met een handicap, dat is 15 procent van de totale wereldbevolking. Van deze mensen woont 80 pro-

cent in lage- en middeninkomenslanden. 'Het probleem is dus geenszins marginaal. Het zijn mensen die worden gemarginaliseerd door de samenleving.' Vult Harriët de Jong aan. Zij is coördinator van de Dutch Coalition on Disability and Development, een organisatie die samen met het Liliane Fonds verenigt is in de Alliance for Disability-Inclusive Development (ADID). 'In Nederland spreekt men van kwetsbare groepen en van mensen met een handicap. Maar het zijn niet de mensen die de grootste beperking heb-

Denkomslog

De laatste jaren is er op het gebied van inclusie veel veranderd. Veel studies zijn over het onderwerp verschenen en de bewustwording lijkt sterk gegroeid. Ook is onlangs de eerste leerstoel op het gebied van inclusie in Nederland opgericht. Professor Geert van Hove, die zich sinds deze maand bijzonder hoogleraar Disability Studies bij het VU Medisch Centrum mag noemen, houdt zich bezig met inclusievraagstukken, zowel binnen Nederland als internationaal. In zijn inaugurele rede

Het probleem is niet marginaal, want 15 procent van de wereldbevolking heeft een handicap

ben, het is de maatschappij die barrières opwerpt waardoor mensen met een handicap worden achtergesteld en uitgesloten. Inclusie gaat dus vooral om de samenleving zo in te richten dat mensen met een beperking gelijke toegang en kansen krijgen en gebruik kunnen maken van de diensten waar zij recht op hebben.'

afgelopen week schetste hij de relatie tussen mensen met een beperking en armoede en liet hij zien dat inclusie een mondiaal vraagstuk is. Zo is het aandeel in Nederland van personen in een situatie van armoede voor mensen zonder beperking 4,1 procent is en voor mensen met een beperking 19,5 procent. In lage- en middeninkomenslanden behoren 1 op de 5 mensen zelfs

© Jari-Joseph Stok

Sophie (rechts) uit Burundi was 7 jaar oud toen ze polio kreeg. Ze leerde zichzelf manden vlechten en betaalde zo haar opleiding tot naaister. Nu heeft ze een eigen atelier en twee medewerksters.

tot de allerarmsten ter wereld.

Ondanks deze omslag in het denken over inclusie zien we deze nieuwe inzichten nog niet terug in het huidige Nederlandse beleid. Tot op heden heeft Nederland namelijk nog altijd niet het VN-verdrag voor de Rechten van Mensen met een Handicap uit 2006 geratificeerd. Hiermee loopt Nederland achter op bijvoorbeeld Argentinië, Azerbeidzjan, Bangladesh, Benin en El Salvador. In Europa dreigt Nederland zelfs de laatste te worden die het verdrag ratificeert. In het verdrag staat wat de overheid moet doen om ervoor te zorgen dat de positie van mensen met een beperking verbetert. Ook verplicht het tot het uitbannen van discriminatie van gehandicapten door bijvoorbeeld scholen of werkgevers. In het kader van ontwikkelingssamenwerking zijn vooral artikel 11 over noodhulp en artikel 32 over internationale samenwerking belangrijk. Landen die het verdrag hebben geratificeerd zeggen namelijk toe niet alleen hun nationale beleid, maar ook hun ontwikkelingsbeleid inclusief te maken. Aangezien de meeste van de tien bilaterale partnerlanden van Nederland het verdrag al hebben geratificeerd betekent dit dat Nederlandse overheid erop toeziet dat ngo's in deze landen hun ontwikkelingsprogramma's inclusief maken. Ook zullen maatschappelijke organisaties in de toekomst zelf direct te maken krijgen met voor-

waarden op het gebied van inclusie wanneer zij aankloppen bij multilaterale donoren zoals de EU en de Wereldbank, en zal het inclusief maken van ontwikkelingsprogramma's een integraal onderdeel worden van hun werk.

Maar hoe komt het dan toch dat inclusie nog niet op het netvlies staat van beleidsmakers? 'Inclusie is nooit echt een sexy onderwerp geweest binnen ontwikkelingssamenwerking', erkent Van den Broek. 'Het is niet zo spannend als hiv/aids of kindsoldaten, en ook in de media is er een blinde vlek op dit gebied. In het nieuws wordt vaak bericht over de hoeveelheid doden die er bij een bepaalde ramp zijn gevallen, maar zelden horen we hoeveel mensen gehandicapt zijn geworden. Achter veel van de crises die we kennen gaat daarmee een verborgen ramp schuil van al die mensen die niet zijn overleden, maar wiens leven wel drastisch is veranderd.' Inclusie speelt ook een grote rol in de huidige humanitaire crisis omtrent ebola. Van den Broek legt uit: 'Wat veel mensen niet weten is dat een gedeelte van de mensen die besmet worden met het virus een handicap hebben. Dit presenteert een extra probleem omdat dat mensen die bijvoorbeeld blind zijn erg afhankelijk zijn van het kunnen aanraken van anderen. Door het hoge besmettingsgevaar van de ziekte worden deze mensen als paria's behandeld en uitgesloten van

Inclusie in de post-2015 ontwikkelingsagenda

In 2015 vinden twee belangrijke internationale conferenties plaats waar de rol van inclusie in de toekomstige ontwikkelingsagenda zal worden besproken. In de zomer wordt in Addis Abeba, Ethiopië, de conferentie Finance for Development georganiseerd en kort daarna zullen tijdens de VN-top in New York de Sustainable Development Goals worden geformuleerd bij de presentatie van de post-2015 ontwikkelingsagenda.

medische zorg. Daarnaast lopen zij ook een groter risico om besmet te raken omdat voorlichting deze groep niet of nauwelijks bereikt. ADID pleit er dan ook voor om inclusie een centraal thema te maken bij alle toekomstige humanitaire rampen zodat mensen met een beperking dezelfde toegang tot informatie en diensten hebben als anderen.'

Excuus

Voordat het zover is moeten er internationaal nog grote stappen worden gezet om ontwikke-

len die opvolging moeten geven aan het huidige internationale ontwikkelingsbeleid, lijkt inclusie wel prominent op de agenda te staan. Naast het eerder genoemde rapport van het High Level Panel van de VN zijn recentelijk de rapporten van de Open Working Group on the Sustainable Development Goals en van de Intergovernmental Committee of Experts on Sustainable Development Financing (ICESDF) gepresenteerd, waarin het specifieke belang van de inclusiviteit van gemarginaliseerde groepen, zoals mensen met een handicap, in ontwikkelingssamenwerking

king in het ontwikkelingsbeleid te mainstreamen zodat er op elk niveau rekening wordt gehouden met de deelname van mensen met een handicap. In ontwikkelingssamenwerking werken maatschappelijke organisaties veelal op hun eigen eilandjes. Je hebt mensenrechtenorganisaties, ontwikkelingsorganisaties, en organisaties die zich specifiek bezighouden met mensen met een beperking, allemaal hebben hun eigen niche. Maar inclusie van mensen met een beperking zou een prioriteit voor iedereen moeten zijn en zou onderdeel moeten zijn van ieder pro-

'Inclusie van mensen met een beperking zou onderdeel moeten zijn van ieder ontwikkelingsprogramma'

lingssamenwerking inclusief te maken. Van den Broek: 'Het afgelopen decennium waren de Millenniumdoelen de belangrijkste leidraad voor ontwikkelingsprogramma's. Door de kwantitatieve opzet van deze doelen – wereldwijde armoede en honger halveren, de helft minder slachtoffers van hiv/aids, malaria en andere ziektes, et cetera – werd ontwikkeling voor de meesten nagestreefd in plaats van ontwikkeling voor allemaal. Hierdoor was de uitvoering van veel organisaties heel planmatig en werd er veel op output-indicatoren gewerkt in plaats van op impact-niveau.' De Jong vult aan: 'Omdat mensen met een beperking veelal onzichtbaar zijn, zijn zij vaak lastiger te betrekken in ontwikkelingsprogramma's. "Het is al moeilijk genoeg om kinderen naar school te krijgen. Moeten we nu ook nog op beperkingen letten?" is het argument dat veel organisaties gebruiken. Maar juist hier valt veel winst te behalen', stelt De Jong. 'Volgens de VN gaat vandaag de dag 90 procent van de kinderen met een handicap nog niet naar school. Daarbij zijn 20 procent van de allerarmsten ter wereld gehandicapt. Als je hen dus bereikt met je ontwikkelingsprogramma's, bereik je direct een vijfde van de mensen die leven in extreme armoede. Over effectiviteit gesproken!'

In de gesprekken over de Sustainable Development Goals, de duurzame ontwikkelingsdoe-

Met de actie 'We ring the bell', een initiatief van het Liliane Fonds, vragen basisschoolleerlingen in o.a. India aandacht voor het f voor gehandicapte leeftijdsgenoten die géén onderwijs kunnen volgen

wordt onderstreept.

Ook onze eigen minister van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking Lilianne Ploumen lijkt dit te onderschrijven. In haar nota 'Wat de wereld verdient' noemt zij 'ontwikkeling voor iedereen' een rode draad in haar beleid en zegt daar sterk op in te willen zetten. Echter, zonder ratificatie van het VN-verdrag lijkt dat een loze belofte. 'Ratificatie is een manier om te laten zien dat je je het probleem erkent en serieus neemt, en dat je bereid bent om hier samen aan te werken', zegt Van den Broek. 'Wij pleiten ervoor om inclusie van mensen met een beper-

gramma.' Volgens Van den Broek zou de ratificatie van het verdrag een goede stap in die richting zijn. 'Bij haar aantreden heeft de minister gezegd dat ze de ambitie heeft om binnen één generatie extreme armoede wereldwijd uit te bannen. Als dat echt haar ambitie is, dan moet het ontwikkelingsbeleid nu inclusief worden gemaakt anders is dat een loze kreet.'

Textielindustrie

Mosharraf Hossain, directeur beleidsbeïnvloeding bij de organisatie Action in Disability and Development (ADD) heeft de afgelopen maand

precies deze boodschap gebracht aan het Britse parlement, waar hij zijn plan mocht presenteren om de Britse ontwikkelingsagenda inclusief te maken. Hossain weet als geen ander wat het betekent om beperkt te worden door je omgeving. Op zijn derde belandde hij door polio in een rolstoel. Ondanks zijn beperking kreeg Hossain een goede opleiding. Maar toen hij na zijn opleiding solliciteerde bij de overheid van Bangladesh werd een ambtelijke functie hem geweigerd omwille van zijn handicap. Hier begon zijn missie om mensen met een beperking te helpen op de

© Liliane Fonds

feit dat onderwijs een basisrecht is. De leerlingen roeren de trom

arbeidsmarkt. 'In Bangladesh rust er nog altijd een groot stigma op mensen met een beperking. Een handicap wordt vaak gezien de straf van God, en mensen willen niets met je te maken hebben. Gehandicapten worden vaak als zielig, hulpbehoevend en onbekwaam beschouwd. Zeker als het op de arbeidsmarkt aankomt worden mensen met een beperking zwaar gediscrimineerd. Ook vanuit ontwikkelingsorganisaties ligt vaak de nadruk op het medische aspect en worden mensen met een beperking apart van andere groepen behandeld. Maar het is juist door mensen met een handicap toegang tot krediet

en de arbeidsmarkt te verschaffen, dat ze zelf uit de armoede kunnen komen.'

De afgelopen vijf jaar ontwikkelde Hossain samen met de Amerikaanse Harvard University en Massachusetts Institute of Technology (MIT) een plan om voor mensen met een handicap in lage- en middeninkomenslanden toegang tot werk te faciliteren. Hiertoe zette ADD een trainingscentrum op om mensen met een beperking op te leiden tot een baan in de kledingindustrie. 'De afgelopen jaren is een groot gedeelte van de textielindustrie van China naar Bangladesh verplaatst. Door deze snelle toename in fabrieken is er in Bangladesh een enorm tekort in geschoolde arbeidskrachten. Daar wilden wij met ADD op inspelen.' Maar mensen met een beperking integreren in de arbeidsmarkt bleek moeilijker dan gedacht. 'Veel van de fabriekseigenaren die wij benaderden waren erg sceptisch en wilden niet meewerken. "Gehandicapten kunnen toch niet hetzelfde werk doen als mensen zonder beperking?" vroegen ze. Na een sterke lobby zowel bij de fabrieken als bij de overheid stemden een aantal fabrieken toe om mensen met een beperking aan te nemen, mits wij de eerste maand van hun salaris zouden betalen. Dit deden we en het beviel de fabriekseigenaars zo goed dat ze vanaf nu een speciaal inhuurbeleid hebben voor mensen met een beperking. "Toch wel harde werkers", zeiden ze. Het is een stap in de goede richting, maar er zijn nog bergen te verzetten om te zorgen dat mensen met een handicap dezelfde rechten op de arbeidsmarkt hebben als mensen zonder beperking.'

Het is daarom volgens Hossain ook belangrijk dat er druk vanuit de internationale gemeenschap komt. Hierin ziet hij een speciale rol voor Nederland weggelegd. 'Ik heb begrepen dat jullie minister erg begaan is met het lot van de fabrieksarbeiders in de textielindustrie in Bangladesh. Er is vorig jaar vanuit de Nederlandse overheid veel geld vrijgemaakt na het instorten van Rana Plaza om de slachtoffers en nabestaanden van de ramp te compenseren en een dergelijke ramp in de toekomst te voorkomen. De minister is hiermee in de unieke positie om zowel de fabrieken en overheid van Bangladesh als internationale bedrijven aan te spreken op hun verantwoordelijk in het niet alleen veiliger maken van de fabrieken maar ook toegankelijker voor mensen met een beperking. Hiermee zou zij de wereld laten zien dat Nederland begaan is met het lot van mensen met een handicap en opkomt voor de rechten van iedereen.'

Kosten van exclusie

Als dit argument niet overtuigend genoeg is, zijn er ook sterke financiële argumenten om inclusie een integraal onderdeel van het beleid te maken. Zo laat het rapport *The Price of Exclusion* van de International Labour Organisation zien dat het

Strategische partnerschappen

Afgelopen maand heeft de Alliance for Disability-Inclusive Development (ADID), bestaande uit het Liliane Fonds (penvoerder), de Leprastichting, Light for the World en de Karuna Foundation, een subsidieaanvraag ingediend om als strategisch partnerschap door middel van pleiten en beïnvloeden de rechten van mensen met een beperking in lage- en middeninkomenslanden te waarborgen. De ADID-alliantie doet dit in de eerste plaats met de Dutch Coalition on Disability and Development, maar werkt ook samen met FNV, Ieder(in) en Handicap International.

uitsluiten van mensen met een beperking een negatief effect heeft op de economische groei in een land. Vooral op het gebied van gezondheidszorg en productiviteit op de arbeidsmarkt zijn de kosten van een exclusief beleid aanzienlijk. Het onderzoek dat is gehouden onder tien lage- en middeninkomenslanden in Afrika en Azië concludeert dat de kosten van exclusie in totaal kunnen oplopen van drie tot wel zeven procent van het bruto nationaal product.

Van den Broek: 'Mensen hebben vaak het idee dat het heel duur is om de samenleving inclusief te maken, maar wat deze studies laten zien is hetzelfde als wat wij al jaren zeggen: het is veel duurder om de samenleving aan te passen dan het in een keer goed te doen. Overheden worden soms zenuwachtig van de term inclusie, ze denken dan dat ze allemaal revalidatiecentra moeten opzetten en speciale faciliteiten moeten creëren waar hele hoge kosten aan verbonden zitten. Maar het belangrijkste is dat barrières in de samenleving worden weggenomen zodat de toegankelijkheid van mensen met een handicap wordt vergroot. Natuurlijk kunnen niet alle barrières in een keer worden weggenomen, maar laten we er in ieder geval voor zorgen dat we geen nieuwe opwerpen, zowel hier als in de landen waar we werken aan ontwikkelingssamenwerking. Het is daarom hoog tijd om te investeren in inclusie, anders krijgen we straks alsnog de rekening gepresenteerd.' ■

Pitchen voor Ploumen

Minister Ploumen introduceert een noviteit: ontwikkelingsorganisaties die subsidie willen, moeten hun voorstel in acht minuten komen pitchen op het ministerie. Ellen Mangnus plaatst daar een aantal fundamentele kanttekeningen bij. ‘Wanneer ontwikkelingsorganisaties verworden tot verkopers en het ministerie zich voordoet als de investeerder, dan wordt de werkelijke doelgroep een middel om gepitcht te worden.’

Begin oktober was het zover. De eerste organisaties mochten hun voorstel bij het ministerie van ontwikkelingssamenwerking en buitenlandse handel komen pitchen. In het beleidskader met de titel ‘Pleiten en bezorgen’ zal het ministerie met 25 partners een strategisch partnerschap aangaan. Doel: het versterken van maatschappelijke organisaties in lage- en lage-middeninkomenslanden in hun rol als pleiter en beïnvloeder.

De voorstellen werden op een bijzondere manier geselecteerd. Na een eerste selectie aan de hand van een aantal vooraf opgestelde criteria werden de aandragers van 65 ingediende voorstellen uitgenodigd hun voorstel te komen pitchen. Een vertegenwoordiger kreeg acht minuten de tijd om een jury ervan te overtuigen dat het project subsidie verdiende.

Informeel bronnen delen mijn verontwaardiging. Het geheel zou veel weg gehad hebben van het tv-programma *American Idol*. De pitchers werden aanschouwd door een kille jury en op de achtergrond seinde een digitale klok het aantal minuten dat de spreker nog aan het woord mocht zijn. Het mocht duidelijk zijn wie er over de macht en het geld beschikte.

Over de praktische opzet en de sfeer van deze bijeenkomsten kan ik niet oordelen. Wat ik in deze column wel wil doen, is betogen waarom de pitch zo’n vreselijk slechte methode is om subsidie te verdelen.

Elevator pitch: doorslikken zonder kauwen

Het werkwoord pitchen komt van het verschijnsel *elevator pitch*: een kort betoog waarin een product, een idee of een persoon aangeprezen wordt. De elevator pitch is afkomstig uit de investeringswereld. Het concept werd ontwikkeld door ondernemers die geen geld hadden om hun idee te verwezenlijken, en een investeerder wilden overtuigen van de noodzaak tot financiering. Een krachtige presentatie die in de duur van een ritje in een lift voorgedragen kon worden, moest dat doel kunnen dienen. Ondernemers traiden zich om in 30 tot 60 seconden een duidelijk verhaal te vertellen.

In een essay op *De Correspondent.nl* beschrijft Lynn Berger de geschiedenis van de pitch. Ze constateert dat de pitch vandaag de dag niet meer enkel tot het domein van verkopers en marketeers behoort, maar ook door publieke organisaties omarmd wordt. Zo hebben we tegenwoordig bijeenkomsten waarop kunstenaars hun projecten kunnen

crowdfunden met een pitch, en pitchdagen waarop sollicitanten door een eerste selectieronde proberen te komen voor een bepaalde vacature. Ook de ontwikkelingssector omarmt nu dus de pitch.

Berger onderschrijft de omarming van de pitch door de publieke sector als een logisch gevolg van bezuinigingen en de economisering van onze maatschappij, waarin de markt wordt gezien als oplossing voor al onze problemen. Een pitch is snel en efficiënt en stimuleert onderlinge competitie.

Het belangrijkste kenmerk van een pitch is dat deze kort en bondig is. In een pitch reduceert de fondsenzoeker, de sollicitant of de verkoper zijn verhaal tot de essentie. Dat is precies waarom de pitch zo’n krachtige manier van presenteren is; de spreker wordt gedwongen om helder te zijn en ervoor te zorgen dat zijn boodschap niet wordt vertroebeld door details en mogelijke mitsen en maaren. De investeerder begrijpt direct waar het om gaat en waaraan zijn investering zou kunnen bijdragen.

Een goed verhaal en een boodschap die toegankelijk is voor een breed publiek. Dat dat voor de ontwikkelingssector niet onbelangrijk is, hebben de afgelopen jaren waarin er publiekelijk aan ons werk getwijfeld werd, kunnen inzien. Toch heb ik groot bezwaar tegen het pitchen als middel om subsidie te verkrijgen. Drie redenen wil ik daarvoor aanvoeren.

Allereerst zit juist in het ‘tot de essentie’ reduceren van een verhaal een gevaar. Ontwikkelingsproblematiek is complex. Door het verhaal in enkele punten te moeten vertellen is de spreker geneigd de problematiek te versimpelen. Zoals Benjamin Bratton, professor visuele kunst, in zijn TED-praatje stelt: ‘Het pitch-format dicteert dat iets wat van waarde en substantie is, wordt uitgehold opdat men het zonder kauwen kan doorslikken.’ Een versimpeld probleem wekt de indruk dat het simpel opgelost kan worden. Er wordt een snelle impact beloofd, die misschien wel helemaal niet gerealiseerd kan worden omdat het echte probleem veel ingewikkelder is.

Naast versimpelen brengt het reduceren tot essentie ook nog een ander gevaar mee. Namelijk dat de spreker enkel het probleem belicht: de context wordt noodgedwongen weggelaten. En juist in ontwikkelingsinterventies is die context essentieel. De context verklaart mede het probleem en dus ook de oplossing daarvan. Vergelijk het met het intro-

© Leonard Faustle

duceren van een nieuwe technologie in een bepaalde gemeenschap. Om te snappen wat voor verandering die kan brengen moeten we de geschiedenis van de plek begrijpen, iets weten over economie, over de bevolking die ermee om zal gaan en hoe die georganiseerd is. Door de context als een bijkomstigheid beschouwen en enkel op de technologie te focussen is de kans groot dat er uiteindelijk geen verandering gerealiseerd zal worden en de technologie enkel op weerstand stuit.

Een laatste bezwaar heeft te maken met het doel van een pitch. Een pitch is in wezen een marketing-tool, met de functie om iets te verkopen. Verkopen doe je door een klant in te pakken, door iets te brengen wat de klant graag wil. Pitchen heeft als gevaar dat enkel datgene wat het publiek wil horen als waardevol wordt bestempeld. Je peilt waar de toehoorder graag naar luistert en zorgt ervoor je boodschap op zo'n manier te *framen* dat die gehoor vindt. Denken we dat de we de minister blij maken door iets met handel te doen dan zetten we ons in om onze doelgroep tot ondernemers te scholen. Is gender een gewaardeerd thema, dan mogen onze zuidelijke partners daarmee aan de slag.

Filosoof Rob Wijnberg ziet deze vermarkting van publieke diensten als een bredere maatschappelijke trend. 'Of het nu politiek bedrijven, informatie verstrekken, onderwijs geven, wetenschappelijk onderzoek doen of kunst creëren is: alles wordt getoetst aan de vraag welke be-

Een versimpeld probleem wekt de indruk dat het simpel opgelost kan worden

hoeft ermee wordt bevredigd.' En in het geval van het pitchen voor subsidie voor ontwikkelingsprojecten kan die behoefte wel eens heel iets anders zijn dan wat de doelgroep behoeft. In zo'n geval gaat ontwikkelingssamenwerking niet meer over het zo goed mogelijk ondersteunen van de doelgroep, maar over het beantwoorden van de wens van de subsidiegever. Wanneer ontwikkelingsorganisaties verworden tot verkopers en het ministerie zich voordoet als de investeerder, dan wordt de werkelijke doelgroep een middel om gepitcht te worden.

De doelgroep recht doen

Drie risico's van pitchen zijn dus: het probleem wordt versimpeld, de context valt in het niet, en men verliest de behoeften van de doelgroep uit het oog. In plaats van te doen alsof we weten wat er gaat gebeuren en kant-en-klare oplossingen te presenteren voor problemen die in werkelijkheid zeer complex zijn, is het eerlijker en veiliger om ons best te doen een beter begrip van die complexiteit te creëren. Het gaat niet over verhalen over persoonlijke inspiratie of het presenteren van problemen die bij iedere luisteraar sympathie opwekken. Het gaat erom ervoor te zorgen dat subsidiegeld zo geïnvesteerd wordt dat het bijdraagt aan het verbeteren van de situatie van de doelgroep. Dat vraagt om discussie met een geïnteresseerd publiek en een gezamenlijke brainstorm, niet om een verhaaltje van acht minuten die geschreven zijn door ingehuurd marketing-consultants om een verveelde jury te overtuigen.

Ellen Mangnus werkt voor het Koninklijk Instituut voor de Tropen en doet een promotieonderzoek naar de praktijk van kleine boeren en handelaren in West-Afrika. Met Marc Broere schreef ze het boek *Minder hypes, meer Hippocrates*.

WETEN WAT ER SPEELT? NEEM EEN ABONNEMENT OP VICE VERSA!

Vice Versa is hét vakblad over ontwikkelingssamenwerking. Blijf met *Vice Versa* op de hoogte van het laatste nieuws, belangrijke trends, ontwikkelingen en achtergronden. Ontvang later deze maand ook onze special over duurzame ketens en religie en ontwikkelingssamenwerking!

STUDENTENPRIJS
€ 21,95
(GEWONE PRIJS: € 41,25)

Bij een abonnement krijg je *Hoe nu verder? 65 jaar Nederlandse ontwikkelingssamenwerking* t.w.v. € 19,95 cadeau. In dit boek schetsen 40 denkers en doeners uit de sector hun perspectief op de toekomst van ontwikkelingswerk.

Ontvang later deze maand ook onze specials over duurzame ketens en over religie en ontwikkelingssamenwerking.

Wie een abonnement cadeau geeft mag ook een boek uitkiezen!

Kijk op www.viceversaonline.nl/abonneren of mail naar abonnementen@viceversaonline.nl

GA SNEL NAAR WWW.VICEVERSAONLINE.NL/ABONNEREN